

NYTFOKUS

Okt. 2014

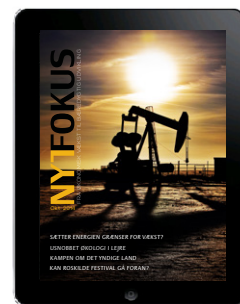
FRA ØKONOMISK VÆKST TIL BÆREDYGTIG UDVIKLING

ENERGI SÆTTER GRÆNSER FOR ØKONOMISK VÆKST
USNOBBET ØKOLOGI I LEJRE
KAMPEN OM DET YNDIGE LAND
KAN ROSKILDE FESTIVAL GÅ FORAN?

NYT FOKUS

Find os

Nyt Fokus udgives som et elektronisk tidsskrift med 3-4 numre om året. Dette og tidligere numre kan læses på hjemmesiden www.nytfokus.nu, hvor man også kan tilmelde sig mailliste for orientering om nye numre.

Nyt Fokus - fra økonomisk vækst til bæredygtig udvikling
Nr. 2 - Okt. 2014

Tidsskriftet Nyt Fokus inspirerer, kvalificerer og provokerer til nytænkning og debat om omstillingen til et bæredygtigt samfund, der respekterer naturens bæreevne og sikrer alle mennesker på kloden lige muligheder for et godt liv. Dette forudsætter gennemgribende forandringer af samfundet og et opgør med dogmet om fortsat vækst i økonomi og forbrug som overordnet mål. Tidsskriftet belyser problemernes årsager og sætter fokus på visioner, mål og tiltag til en reel bæredygtig udvikling.

Nyt Fokus er et uafhængigt tidsskrift udgivet af Miljøbevægelsen NOAH. Artikler i Nyt Fokus er ikke nødvendigvis udtryk for Miljøbevægelsen NOAHs holdning.

©Nyt Fokus og forfatterne

Det er tilladt at citere tidsskriftet med tydelig kildeangivelse.

Udgiver

Miljøbevægelsen NOAH
Nørrebrogade 39, 1. Tv.
2200 København N
www.noah.dk
NOAH findes også på Facebook

Redaktion

Toke Haunstrup (ansv.), Christina Lykke Rasmussen,
Nils Enrum og Sussanne Blegaa.

Layout

Casper Emil Madsen, V18

Forsidefoto

Raptor Jezuz (Creative Commons)

ISSN: 2246-6746

Hvor skal omstillingen komme fra?	03
Kampen om det yndige land	04
Usnobbet økologi i Lejre	08
Bæredygtighed er det altafgørende	12
Kan Roskilde Festival gå foran?	16
Energi sætter grænser for økonomisk vækst	20
Vær realist, kræv det umulige	24
Den politiske forbruger kan ikke løfte opgaven	27
Udsyn	31
Anmeldelser	32
Nyt om NOAH	34

HVOR SKAL OMSTILLINGEN KOMME FRA?

I dette nummer af Nyt Fokus bringer vi en vifte af artikler med meget forskellige vinkler på omstillingen til et samfund, hvor bæredygtighed – snarere end økonomisk vækst – står i centrum for udviklingen.

— Af Redaktionen —

En helt lokal vinkel har bl.a. artiklen om Roskilde Festival set gennem omstillingsbriller, mens artiklen om verdens olie- og gasudvinding og betydningen for økonomien og omstilling til vedvarende energi har et globalt udsyn.

Rystende og nedslående er forfatteren Kjeld Hansens beretning om Danmark som bananrepublik og udviklingen i landbrugets misrøgt af miljøet. Opløftende er til gengæld historien om de første tre år af Lejres „projekt økologisk kommune“. Optimister er også to af Alternativets spidskandidater, Rune Wingård og Uffe Elbæk, som i et dobbeltinterview fortæller om det nye partis fokus på bæredygtighed.

Men hvor skal omstillingen komme fra? I sin artikel om den politiske forbruger diskuterer Mickey Gjerris, medlem af Etisk Råd, om det er muligt at stille om ad frivillighedens vej, altså alene ved hver enkelt forbrugers adfærd. Svaret er nej, konkluderer han. Bevidstheden om de klimaproblemer, som følger af det store globale kødforbrug, får jo ikke danske forbrugere til frivilligt at købe mindre kød og mere grønt. Begrebet den politiske forbruger er mest af alt en bekvem undskyldning for det politiske systems laden stå til.

Tilsvarende viser Kjeld Hansens artikel, at den frivillige handlingsplan for at nedbringe landbrugets forbrug af sprøjtegifte ikke har virket. Der sprøjtes på livet løs – og mere nu end før handlingsplanen trådte i kraft. Og under overskriften „Vær realist – kræv det umulige“ zoomer filosofen Mathias Hein Jessen ud og spørger, om det overhovedet

er realistisk at forestille sig, at det eksisterende kapitalistiske system kan bringes til at styre væk fra klimakatastrofen. Det mest realistiske synes at være, at systemet fortsætter derudad – også ud over afgrunden.

Over for disse nedslående budskaber står dog erfaringerne fra bl.a. Lejre, som viser, hvordan en mangfoldighed af frivillige økologiske initiativer blomstrer op i en kommune, som har valgt at satse på økologien. Ikke primært ved kommunale krav og forordninger, men ved at skabe ideelle rammer for nye initiativer og borgernes frivillige engagement.

Så frivillighedens vej „nedefra“ er vigtig, men ikke tilstrækkelig. Politisk regulering „ovenfra“ er også nødvendig. Og ifølge Mathias Hein Jessen kan der endda være behov for noget „udefra“, fordi en tilstrækkelig politisk regulering forekommer ham urealistisk uden gennemgribende reformer af det kapitalistiske system.

Heldigvis synes de forskellige veje ikke at være gensidigt udelukkende. Vi kan som borgere, vælgere og forbrugere i en markedsøkonomi og et demokratisk samfund selv tage skridt i retning af mere bæredygtighed – og samtidigt via det politiske system søge at fremme en effektiv politisk regulering af miljø- og klimabelastende produktion og forbrug. Artiklerne i dette nummer giver en masse input til overvejelser og debat herom. Hvad kan der gøres, og hvordan skal vi prioritere?

Vi håber du vil bidrage til denne vigtige debat – også ved at sprede tidsskriftet til andre interesserede.

God læselyst!

KAMPEN OM DET YNDIGE LAND

Se dig ud en sommerdag,
når de bønder tromler:
Land æfor og by æbag,
lærkesang og humler,
byg i skred og bær i bløst,
barneleg om frønnet post,
rugens dræ med duft af most
i drift om brede gårde!

Tekst: Jeppe Aakjær, 1904

Vi lever i verdens hårdest opdyrkede land. Under en procent af befolkningen ejer i dag to tredjedele af landet. Viben er fløjet, og landbrugets strukturudvikling har lagt hele landsbysamfund øde. Der er brug for et paradigmeskifte, så landbruget bliver et middel til at tjene bosætning, velfærd og miljø i landdistrikterne.

— *Af Kjeld Hansen* —

Se dig ud en sommerdag, skrev digteren Jeppe Aakjær i 1904 og malede et smukt, solskinsfyldt billede af et Danmark med driftige gårde i frodige landskaber, med lærkesang foroven og humler og bærbuske i blomst forneden og børn i leg overalt.

„Se dig ud en sommerdag“ siger jeg i 2014, men forbered dig på et helt andet billede. Solen skinner stadig, men ellers er alt forandret. Ager og eng er omdannet til kilometerlange markblokke med byg og hvede – og intet andet – til svinefabrikkernes millioner af dyr. Lærken er fløjet, humler og bærbuske ryddet af vejen, og børn i barneleg er der stort set

ingen af. Og helt galt ser det ud, hvis du tager til Lolland, Langeland, Sydvestjylland eller Nordjylland. Her i „den rådnede banan“ i Udkantsdanmark har landbrugets uhæmmede strukturudvikling lagt hele landsbysamfund øde. Tomme gårde, tomme skoler, tomme børnehaver og tomme kirker – landbrugets rationalisering har trukket et ødelæggende spor af affolkning og forfald gennem den danske provins.

Bananrepublik

Vi lever i verdens hårdest opdyrkede land. Ingen anden demokratisk nation har med åbne øjne tilladt en ganske

lille minoritet blandt sine borgere at sætte sig så tungt på det samlede areal som i Danmark. Under en procent af befolkningen ejer i dag to tredjedele (62 pct.) af landet. Det er værre end i de værste bananrepublikker og i sig selv roden til rigtig megen dårligdom.

Og kurven er ikke knækket – strukturudviklingen får lov at fortsætte med rasende hast, mens politikere og planlæggere vrider deres hjerner for at bortforklare de indlysende sammenhænge mellem nyliberaliseringerne af ejerskabet til jorden og lokalsamfundenes forfald.

Næste afgørende skridt bliver, at de store internationale agroindustrier rykker ind. Kineserne har allerede købt de første minkfarme, japanerne er på vej ind i havdambrug, og den herskende regering lægger sidste hånd på en lovgivning, der vil åbne hele det sårbare danske landskab for udenlandske investorer.

Landbruget mister betydning

Lyder det dramatisk? Ja – og det er det. Lyder det overdrevet? Måske – men det er det ikke. Her er nogle tal:

Helt frem til 1. august 1963 var Danmark stadig et landbrugsland, hvor landbrugsprodukter udgjorde hovedvægten af eksporten, men i tredje kvartal det år skiftede balancen. Industrivarer fik overtaget med 51 pct. mod landbrugsproduktionens 49 pct. I dag udgør primærlandbrugets produkter kun 10 pct. af den samlede eksport, og tallet falder stadig fra år til år.

På samme måde har antallet af selvstændige ejerfamilier og ansatte lønarbejdere i landbruget udvist et ubrudt fald siden begyndelsen af 1950'erne, fra 200.000 (i 1960) til under 40.000 jordejere i dag. Antallet af heltidslandbrug er næsten halveret i de seneste ti år og udgør nu færre end 12.000 virksomheder.

Og beskæftigelsen går samme vej – fra 300.000 beskæftigede (12,8 pct. af arbejdsstyrken) i den primære landbrugs- og gartneriproduktion i 1966 til 62.000 i 2012 (2,3 pct.). Alene fra 2001 til 2012 faldt beskæftigelsen med næsten 30 pct.

Drænet for følgejobs

Begrebet „strukturudvikling“ dækker også over, at der er blevet langt færre mejerier, slagterier og andre forædlingsvirksomheder – og dermed også langt færre jobs i følgeindustrierne til landbruget.

Det samlede antal danske mejerier kulminerede i 1930'erne med knap 1800. Hvert sogn havde sit mejeri. Antallet faldt i 1940'erne til ca. 1600 og i 1950'erne til ca. 1400 mejerier. I løbet af 1960'erne lukkede man mejerier stadig hurtigere, så i 1975 var der blot 294 tilbage. I dag er der kun 34 selvstændige mejerier i landet, men branchen domineres fuldstændigt af en enkelt meget stor koncern, det svensk-dominerede Arla.

Antallet af jobs på mejerierne er faldet støt gennem tiden, og alene i de seneste ti år med knap 29 pct. fra 10.762 i 2001 til 7.694 i 2012.

For slagterierne har udviklingen været tilsvarende negativ, både hvad angår antallet af virksomheder og beskæftigelsen. Alene siden 2001 er antallet af jobs på slagterierne faldet med 33 pct. fra 20.748 til 13.867.

Ingen plads til naturen

Når landbruget optager 62 pct. af landarealet i Danmark, og byer og skove beslaglægger andre 24 pct., så siger det sig selv, at der ikke bliver meget plads tilovers til „naturen“. Det er da også et af de allerstørste miljøproblemer, at Danmark er det hårdest udnyttede landbrugsland, ikke bare blandt EU's samlede 27 nationer, men formentlig i hele verden.

Manglen på plads til natur i landskabet er simpelthen det mest påtrængende problem, strukturudviklingen har skabt. Til gengæld er det et problem, som lader sig løse, hvis den politiske vilje er til stede. Den, der ejer jorden, bestemmer jo over dens naturindhold.

Selve den ekstremt effektive udnyttelse er det derimod noget vanskeligere at gå op imod. Konventionelt landbrug støtter sig kraftigt til brutale dyrkningsmetoder med bl.a. stigende anvendelse af sprøjtegifte for at kunne kontrollere ukrudt, svampe og uønskede insekter.

Erhvervet råder generelt ikke længere over tilstrækkelig viden eller dygtighed, der gør det muligt at klare sig uden støtte af kemi. Kun syv procent af det danske landbrugsareal dyrkes i dag sprøjtefrit, og omlægningen til den økologiske driftsform har stået i stampe i en årrække.

På sprøjten

I dag (2012) sælges der årligt 5.900 tons aktive giftstoffer i form af sprøjtegifte, og heraf indkøber landbruget de 5.725 tons. Det betyder, at den danske landmand er ansvarlig for 96 pct. af den samlede miljøbelastning med sprøjtegifte.

I 2004 vedtog Folketinget en pesticidhandlingsplan, der skulle få landbruget til at nedtrappe afhængigheden af de kemiske midler. Målet var at nå frem til, at hver mark i gennemsnit kun blev besprøjtet 1,7 gange årligt senest i 2009. Imidlertid er det gået helt anderledes. Sprøjtehyppigheden er steget med 91 pct. fra 2,07 i 2000 til 3,96 i 2012.

Svagheden ved handlingsplanen har vist sig at være „fritvillighedsprincippet“. Det har været op til landbruget selv at gøre det fornødne for at nedbringe forbruget af kemiske midler, men erhvervet har helt åbenlyst ikke magtet opgaven.

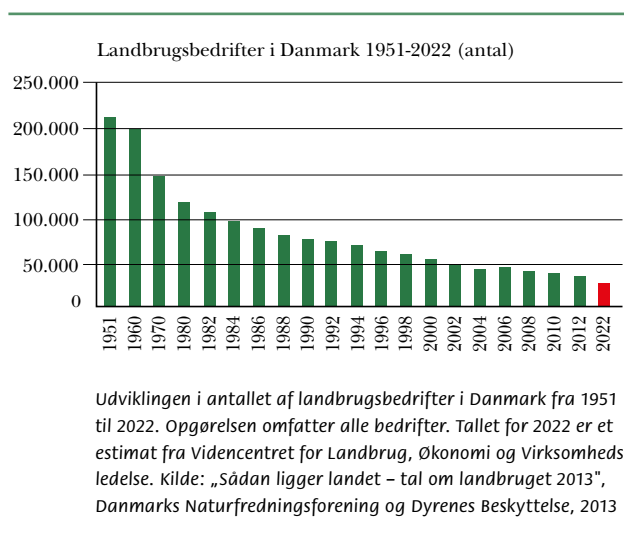
Markerne på et moderne landbrug er i dag kemisk rensede for alt andet end byg, hvede eller majs, men det er uundgåeligt, at de kemiske midler også rammer flora og fauna uden for markerne og i vandløb og søer samt grundvandet.

Farvel til storken

Den manglende plads, den kemiske forurening med sprøjtemidler og gødningsstoffer (handelsgødning såvel som gylle) samt den hårdhændede mekaniske bearbejdning af dyrkningsjorden har haft katastrofale konsekvenser for en række bestande af dyr, fugle og insekter. Her er en håndfuld eksempler:

Storkens forsvinden er velkendt for de fleste, og det dramatiske fald fra omkring 1200 par i 1940 til nul par i 2001 falder nøje sammen med den voldsomme „strukturudvikling“ og ikke mindst intensiveringen af landbrugets dyrkningsmetoder.

Mere end halvdelen (53 pct.) af de planter og dyr, der er knyttet til agerlandet, er i fortsat tilbagegang. Tre af de mest

typiske fuglearter ude på landet – kornværpling, sanglærke og agerhøne – er reduceret med 55 pct., 61 pct. og 83 pct. siden midten af 1970'erne. Viben, der lever både på mark og eng, er gået tilbage med 74 pct.

Et andet symptom på den negative udvikling er de vilde biers enorme tilbagegang. Hele tolv af de 29 danske arter af humlebier er på den røde liste over truede arter. Alle er afhængige af levesteder i agerlandskabet. Også sommerfuglene er i frit fald med tilbagegange større end 50 pct.

Et lyspunkt udgør vandløbene. De har fået det markant bedre gennem de seneste 20 år. Fra at være åbne spildevandsrender, der flød med kloakvand, gyllesaft, okker og industriudslip har 62 pct. af de overvågede vandløb i dag (2012) en tilfredsstillende økologisk tilstand. Det betyder, at de lever op til kravene i EU's Vandrammedirektiv.

Forbedringerne skyldes helt overvejende effektiv spildevandsrensning på de kommunale renselanlæg og ved dambrugene.

Folk flygter

Strukturudviklingen har også haft gennemgribende indvirkning på hele samfundsudviklingen.

Siden begyndelsen af 1950'erne er der foregået en vandrang fra landdistrikterne mod byerne. Karlene og pigerne, der ofte arbejdede for usle lønninger og under elendige forhold, kunne ikke hurtigt nok komme ind til byerne for at få jobs med ordnede forhold i de fremvoksende industrier.

Samtidig medførte den hastigt fremskridende mekanisering af erhvervet, at der skete et brat fald i behovet for manuel arbejdskraft.

Men også i dag søger unge væk fra landbruget, til trods for at arbejdsforhold og lønninger er blevet forbedret. Det kan skyldes, at selve arbejdet er blevet langt mere monotont og uninspirerende.

Hvilken ung kvinde eller mand har lyst til at fodre svin fra morgen til aften dag ud og dag ind – eller til at hænge og pløje på en traktor otte timer om dagen i flere uger?

I stedet importeres unge udlændinge i bundter fra fattige landsbysamfund i de baltiske randstater, Rumænien eller Ukraine, ofte under dække af prisbillige „praktikant“-ordninger. Man regner med, at hver fjerde landbrugsmedhjælper i dag er udlænding.

I sig selv er der intet odigt i denne udveksling af arbejdskraft, men de unge østeuropæere bidrager ikke på nogen måde til at skabe liv i landdistrikterne.

Den største udfordring for fremtidens Danmark er at få stoppet afvandringen fra landdistrikterne, ellers knækker samfundet midt over. Der skal simpelthen flere familier ud at bo på landet, hvis ikke hele landsdele som Lolland, Lange-land og store dele af Sønderjylland og Vestjylland skal ende med at ligge øde hen.

Hvis ikke det meget snart lykkes at tæmme landbrugs-erhvervet og gøre det til samfundets tjener – og ikke herre – så vil agroindustrien inden næste århundredskifte have tømt det meste af provinsens landdistrikter for indbyggere. Så vil der ikke være meget andet liv derude end millioner af svin mellem de endeløse markblokke med monokulturer til svinefoder.

» *Landbrugets rationalisering har trukket et ødelæggende spor af affolkning og forfald gennem den danske provins*

Støtte til velfærd

Helt afgørende er det at få gennemført et paradigmeskifte, så landbrugserhvervets fremgang ophører med at være et mål i sig selv, men omformuleres som et middel til at fremme bosætning, velfærd og miljø i landdistrikterne. Det går den vej, men uhyre langsomt.

Landdistrikterne udgør 90 pct. af det udvidede EU, og fokus i de 27 medlemslande er på at skabe vækst og nye arbejdspladser – men man kæmper med det paradoks, at den

Foto: Kjeld Hansen

Hansen, Kjeld (2008): Det Tabte Land. Den store fortælling om magten over det danske landskab. Gads Forlag. Udsolgt men kan fås som E-bog.

Sådan ligger landet. Tal om landbruget 2013. Udgivet af Dyrenes Beskyttelse og Danmarks Naturfredningsforening. Kan findes på hjemmesiden www.dn.dk

Fakta om erhvervet 2013. Rapport udgivet af Landbrug & Fødevarer. Kan findes på hjemmesiden www.lf.dk

traditionelle EU-landbrugsstøtte snarere end at fremme bosætning og arbejdspladser på landet bidrager til afviklingen af disse.

Pr. 1. august i år havde EU-landene mulighed for at overføre op til 15 pct. af den samlede nationale EU-landbrugsstøtte til fælles udviklingsformål i landdistrikterne. For Danmarks vedkommende er den samlede støtte på 7,2 mia. kr., så det ville betyde knap 1,1 mia. kroner årligt til udvikling og velfærd i landdistrikterne. Men sådan gik det ikke.

Regeringen valgte kun at afsætte fem procent af støtten til udvikling af landdistrikterne, og frem mod 2020 vil tallet gradvist stige til syv procent. Det svarer i gennemsnit til knap 430 millioner kroner årligt. Beløbet er ikke imponerende, men her er der trods alt en mulighed for at „få noget for pengene“ til gavn for fællesskabet.

Men stoppe flugten fra Udkantsdanmark? Næppe.

Der skal langt mere radikale midler til som eksempelvis opkøb af store kriseramte svinelandbrug med henblik på en ny jordfordeling. Det siger sig selv, at erstatter man en enkelt gård på 800 hektar med 10 gårde på 80 hektar, ja – så erstatter man også en enkelt familie med et par børn med 10 familier med børn. Den form for genbosætning af landdistrikterne vil virkelig batte noget for at puste liv i både børnehaver og skoler, men også for øget beskæftigelse, flere skatteindtægter og alle de andre positive følgevirkninger, der kan revitalisere landdistrikterne.

Endelig er der det demokratiske aspekt, der gerne skulle adskille Danmark fra de værste bananrepublikker.

Begrundelsen for en demokratisk jordfordeling blev formuleret ganske fyndigt allerede i 2003 i partiet Venstres princip-program:

„Den private ejendomsret er grundpillen i et frit samfund. Privat ejendomsret er den vigtigste garanti for såvel økonomisk som politisk frihed. Når ejendomsretten er fordelt på mange private ejere, har ingen enkeltperson magt til at bestemme over andre. Liberale ønsker derfor en spredning af den private ejendomsret“.

Kjeld Hansen er forfatter og journalist og har gennem en lang årrække fulgt den hjemlige miljø- og naturdebat tæt, herunder ikke mindst landbrugets udvikling historisk og i dag.

Foto: Kjeld Hansen

» *Manglen på plads til natur i landskabet er simpelthen det mest påtrængende problem, strukturudviklingen har skabt*

USNOBBET ØKOLOGI I LEJRE

I tre år har man arbejdet med 360 graders økologisk omstilling i Lejre kommune. Ideen kom udefra, men borgere, erhverv og institutioner har taget den til sig. Nyt Fokus' Sussanne Blegaa har besøgt kommunen, hvor initiativerne bobler overalt.

— Af Sussanne Blegaa —

Lejre er nomineret til Nordisk Råds natur- og miljøpris 2014. I den midtsjællandske kommune når økologien ud i alle kroge. Landbruget, bryggerierne, kirken, børnehaverne og skolerne, restauranterne, de private haver, plejehjemmene... Ja, man kan blive ved. Rygterne om Lejres projekt „Den økologiske kommune“ er nået helt til Bhutan, som i foråret sendte en minister til kommunen for at studere de grønne løsninger.

Ideen kom udefra

En enig kommunalbestyrelse vedtog i 2011 at sige ja til at deltage i et projekt, som Danmarks Naturfredningsforening og Økologisk Landsforening havde fået ideen til. De to foreninger var nysgerrige efter at afprøve, hvor langt man kunne komme ved at tænke økologien 360 grader rundt i en kommune.

Det treårige projekt slutter i år. Men arbejdet i kommunen slutter ikke, fortæller Tina Unger, som er kommunens tovholder på projektet. Det økologiske giver i bund og grund mening. Kommunen har store drikkevandsreserver, som skal beskyttes, og borgerne får adgang til økologisk og lokalt producerede fødevarer og en smuk og giftfri natur. Det var de oprindelige mål, men der kommer flere og flere lag i projektet, siger Tina. Økologi er en måde at tænke udvikling på.

Usnobbet økologi

Tore Jørgensen startede for ti år siden et lokalt bryggeri i Herslev, som nu er vokset til ti ansatte. Men Herslev Bryghus skal ikke vokse mere end at det kan blive i de lokale fysiske rammer, understreger Tore til aprilnummeret af bladet „Økologiske Lejre“. Herslev bryghus producerer efterhånden primært økologisk øl, men ikke udelukkende. Tore fortæller, at det er godt for bryggeriets branding at bo i Lejre, og han er glad for den „usnobbete økologi“ i kommunen. Det er ikke frelst, men inviterer til dialog, stillingtagen og diskussion af mulighederne.

Mette Touborg, Lejres populære SF-borgmester, understreger også, at hun ikke er den frelste type. Men hun sætter pris på økologiske fødevarer. Som man kan læse i samme nummer af „Økologiske Lejre“, handler det for hende om dyrevelfærd, om ikke at forvolde skade på jord og grundvand med sprøjtegifte og om at bakke de lokale producenter op, så de bidrager til liv i lokalmiljøet.

Foto: Hans-Jørgen Johansen (Dagbladet Roskilde)

Tina Unger

» *Hele projektet er baseret på, at vi ikke skal gøre så meget nyt, men gentænke det, vi gør*

Lokal mangfoldighed

Et enkelt blik på Lejres kalender for september i år viser, at lokalmiljøet lever og trives. Høstmarked på det økologiske Valnødlund, Lejre Høstfestival, økologisk kirkefestival, markvandring hos bl.a. den lokale landmand Randi Vinfeldts økologiske grise, ølsmagning på Herslev Bryghus og madlavning med produkter fra egen urtegård hos Havenetværket.

Samme netværk arrangerede i foråret, at hundrede borgere byttede frø, småplanter og læggekartofler og fik gode råd om anlæg af ny have. Hvis man ikke selv har urtehave, kan man ugentligt købe en pose med lokale grøntsager fra Lejre Økologiske Fødevarer Fællesskab.

Kalenderen byder også på et hønsehyrdekursus. Drømmer man om at få høns i baghaven, kan man låne et fuldt udstyret hønsehus med tre høns i to måneder, så man kan afprøve drømmen. Det er Johanne Schimming, der for to år siden sagde sit job i Novo Nordisk op og oprettede Hegnsholt Hønseri, som står bag. Hun har også startet projekt Børnehøns, og i august kunne man lære at slagte sin egen hanekylling til „Store Slagtedag“ på hønseriet.

Den økologiske bager Sofus, som åbnede butik i Lejre i 2012, laver Store Bagedag på torvet i Hvalsø. Ved siden af bagerbutikken har Susanne og Jane i år åbnet Hvalsø Spi-sehus. De serverer dagens ret lavet hovedsageligt af lokale og økologiske råvarer til en pris, som er overkommelig for familier. Den smukt beliggende restaurant Herthadalen, som ejes af Ledreborg Slot, har fået ny forpagter, som vil gøre restauranten økologisk med vægt på lokale råvarer og genskabe stedet som udflugtsmål.

Sidste år etablerede en gruppe kvinder „Paradisbakkernes Nyttehaver“. De ligger på et stykke jord, som tidligere lå bart og blot udgjorde en udgift for kommunen at holde. Nu er der udstykket økologiske nyttehaver, som kan lejes for 100kr.

om året – og kommunekassen er sparet for en fast udgift. Gennem et samarbejde med Lejre Flygtningevenner er der kommet to flygtningefamilier med i fællesskabet. Et eksempel på de synergieffekter, som er en vigtig del af den økologiske omstilling i Lejre.

Støtte til økologisk omlægning

Landmændene ejer de største jordarealer, men kommunen, kirken og parcelhusejerne er også jordbesiddere. Parcelhusejerne i Lejre Havenetværk afholder kurser og havebesøg i projekt „Åben havelåge“ og kommunen omlægger driften af egne arealer. Et areal, hvor en mand fra kommunen tidligere skulle ud at slå græs hver sjette uge, er nu overdraget til en lokal landmand, som slår hø to gange om året. Arealet er dermed blevet smukkere, biodiversiteten større, og høet bruges til dyrefoder og erstatter på den måde soja importeret fra Sydamerika.

Kommunen prioriterer desuden økologisk drift, når kommunal jord skal forpagtes ud. To menighedsråd overvejer det samme med kirkens jord.

Tredive landmænd har taget imod kommunens tilbud om en gratis vurdering af mulighederne for at omlægge deres bedrift til økologi. Men i Lejre tænker man problemstillinger 360 grader rundt, så der laves samtidigt kurser om distribution, afsætning og landboturisme, og der gives støtte til dannelse af netværk og samarbejde om maskinhold og drift af gårdbutikker. Elleve procent af landbrugsarealet i Lejre drives i dag økologisk, den højeste procentandel i Region Sjælland.

De konventionelle og de økologiske landmænd lader sig inspirere af hinanden. Der er en frugtbar dialog. Der kan være mange barrierer for omlægning til økologisk drift, og Tina fremhæver manglen på husdyrgødning på Sjælland som en begrænsning. Etablering af biogasanlæg ville alene i

Lejre muliggøre omlægning af yderligere 1000 hektar, fordi restproduktet fra biogasproduktionen har en høj gødningsværdi. „Hvis man kunne knække den nød med biogassen, så er der ingen tvivl om, at langt flere landmænd ville omlægge til økologi“, siger Tina.

Mindre madspild bidrager til finansiering af økologi på plejehjemmet

Beboerne på plejecentret Bøgebakken troede, at økologi betød, at de skulle have linser i stedet for frikadeller, fortæller gruppeleder Britt Nørholm Pedersen. Kommunen besluttede nemlig for to år siden, at maden i 2016 skal være 75 pct. økologisk i alle kommunens institutioner.

Beboerne blev dog beroliget, da Britt fortalte dem, at de ville få de samme retter som før, men af sundere råvarer. Maden måtte imidlertid ikke blive dyrere. Det var der tænkt over, idet de dyrere økologiske råvarer skulle kompenseres ved en begrænsning af madspildet, og man skulle producere mere mad fra bunden, f.eks. bage brød og kager på stedet. Og det glædede beboerne, som selv tilhører en generation, hvor man ikke smed mad ud.

Personalet var heller ikke udelte begejstret, og så kom det oven i et andet stort tidskrævende projekt. Men nu to år efter er der sket meget. En del af personalet har været på kursus hos Københavns Madhus, og de brænder nu for projektet. Man er allerede nået op på 47 pct. økologisk mad på Bøgebakken, uden at det er blevet dyrere, for madspildet er halveret. To gange om året vejes alt, der bliver smidt ud. På den måde udvikler man metoder til at undgå spild. Der bliver sat mindre mad på bordet, men beboerne kan bede om mere. Drikkevarer stilles frem i mindre kander. Udvalget af pålæg den enkelte dag er indskrænket, men varieres i ugens løb. På denne måde har de på et år sparet et pengebeløb svarende til en hel måneds madindbetalinger fra plejehjemsbeboerne.

På Bøgebakken har det oprindelige fokus på økologi og madspild ført til meget mere. Projekterne får flere og flere lag, som Tina siger. Britt fortæller, at personalet er blevet mere opmærksomme på de ældres særlige ernæringsbehov, og de får nu tilbudt flere mellemmåltider end før. Der bruges lokale råvarer, der laves hjemmelavet kompot, og der dufter af hjemmebag fra køkkenerne. Det skal smage godt, og der er kommet større bevidsthed om stemningen omkring måltiderne.

Det er ikke økonomien, der sætter grænser

På vej fra plejehjemmet til rådhuset, hvor jeg skal interviewe Tina Unger, kommer jeg forbi en skole med solcellepaneler, arkitektonisk smukt indføjede i bygningen. En forbigående lærer fortæller, at solcellerne er fra i år. „De producerer en masse energi, og så giver det jo også et godt indtryk“.

På rådhuset fortæller Tina om sit arbejde: „Jeg er tovholder på alle projekterne, jeg skal facilitere at der sker så meget som muligt. Jeg forsøger hele tiden at have overblik over, hvad der foregår derude, hvem der får nye ideer, om nogle kan have glæde af at blive koblet sammen, og om jeg hører om interessante fonde. Men når politikerne sætter sådan en ting

i gang, så skal man også kigge indad. Hvad kan man gøre som administration? Hele projektet er baseret på, at vi ikke skal gøre så meget nyt, men gentænke det, vi gør. Masser kan lade sig gøre, det er ikke økonomien, der sætter grænser.“ Kommunen har afsat en million kroner i de tre år, primært til formidling og netværk, men det modsvares af ca. fire millioner i fondsstøtte.

Nu er der gang i det lange og seje arbejdsstræk med at forankre det økologiske fokus i alle kommunens afdelinger. „Vi vil gerne have, at tingene også skal være der om ti og tyve år“. Et blik på kommunens økologiske handlingsplan for 2014 viser ikke færre end 42 projekter, og de fleste har en forankring i en af kommunens administrative afdelinger. „Vej og Trafik“ har projekter om etablering af dyrehold, frugtlande og nyttehaver på kommunens arealer og genanvendelse af afslået græs fra græsrabatter. Skoleafdelingen er involveret i økologikurser for lærerne og anlæg af skolehaver. „Byg og Miljø“ vil skabe muligheder for bæredygtige boformer i lokalplanen. „Kultur og fritid“ satser på materialer om økologi på bibliotekerne, som også udlåner elmålere. Koncernsekretariatet arbejder med klimafestival og på at indarbejde økologi i fundraising.

Hvorfor kan det lade sig gøre i Lejre?

For det første var økologien fra start tænkt hele vejen rundt, fremhæver Tina Unger. Der var ikke tale om enkelte nålestiksoperationer her og der. Økologisk mad i kommunens institutioner tænkes f.eks. ikke uafhængigt af lokale erhvervsmuligheder. For det andet var det fra start en enig kommunalbestyrelse og en borgmester, som klart ville projektet. For det tredje har samarbejdspartnerne været supergode, ikke mindst Økologisk Landsforening, Danmarks Naturfredningsforening og Landbrug og Fødevarer. Og det har været afgørende med en tovholder og facilitator. Men det har også i den grad været drevet af borgere og virksomheder. Tina fortæller, at så snart projektet blev annonceret, var der lynhurtigt borgergrupper, som sagde: „Så er det nu, vi skal have økologisk fødevarerfællesskab, økologiske nyttehaver, et havenetværk...“. Og efter et års tid begyndte også erhvervslivet at se muligheder.

Kommunen besluttede fra start at bruge rigtig meget krudt

Britt Nørholm Pedersen

Foto:Tina Unger

på kommunikation om den økologiske kommune, om hvad det betyder i praksis. Historierne om hvert nyt initiativ bliver fortalt, så det giver konkret mening og inspiration. „Den økologiske kommune er f.eks. at du kan gå til Åben Havelåge og få inspiration til din have, eller at du kan få en nyttehave,“ siger Tina, der også fortæller om bladet „Økologiske Lejre“, som omdeles gratis. Projektet formidles på Facebook, på internettet (se www.denoekologiskekommune.lejre.dk) og via nyhedsbreve.

Processen falder i tråd med en tilgang til problemløsning, som internationalt går under betegnelsen „Collective Impact“. Den danske almennyttige fond Realdania bruger f.eks. metoden, når de arbejder med løsning af komplekse problemer med mange aktører på tværs af det offentlige, erhvervslivet og civilsamfundet. Metoden lægger vægt på at skabe fælles engagement og på koordinering gennem en fælles handlingsplan. Der skal være åben og hyppig kommunikation og et sekretariat, som faciliterer og koordinerer.

En enig kommunalbestyrelse står bag projektet. Langt de fleste tiltag er baseret på frivillighed. Man gør kun de ting, der giver mening i kommunen, siger Tina Unger, og fornuften gennemsyrrer alt. Det giver mening, når omlægning af køkkener til økologi giver større fokus på smag og oplevelsen af måltidet. Det giver mening at lade en bonde slå hø på de kommunale arealer. Det giver mening når projektet tiltrækker virksomheder eller nye borgere som i tilfældet med det kommende bæredygtige bofællesskab, Frikøbing, med tyve nye boliger.

Solen skinner, da jeg siger farvel til Tina. Jeg går hen til stationen med en god følelse af, ja! – det kan måske lade sig gøre.

Sussanne Blegaa er medlem af redaktionen af Nyt Fokus

Lejre

Lejre er en kommune med 27.000 indbyggere, som ligger i Region Sjælland tæt på Roskilde. Borgmesteren er Mette Touborg fra SF.

Kommunen er en landkommune i pendlerafstand fra København. Lejre ligger i et historisk og naturskønt område, og man forventer, at landets fjerde nationalpark, som omfatter dele af Lejre, Roskilde og Frederikssund kommuner, vil blive indviet næste år.

BÆREDYGTIGHED ER DET ALTAFGØRENDE

Det går for trægt med at stille om fra den vækstbaserede økonomi til et samfund, der hverken driver rovdrift på natur eller mennesker. Det vil Alternativet lave om på ved at sætte bæredygtighed øverst på dagsordenen. Ikke kun miljømæssig bæredygtighed, men også social og økonomisk bæredygtighed. Det lover Rune Wingård og Uffe Elbæk, som Nyt Fokus har mødt.

— Af Nils Enrum —

Man skal ikke læse ret langt ind i partiprogrammet før navnet Alternativet virker velvalgt. Programmet nærmest bugner af alternativer til den eksisterende verdensorden i Danmark, EU og omegn. Blandt andet: Et nyt økonomisk system til afløsning af neoliberalismen, 100 pct. økologisk dansk landbrug, dogmeregler for politisk debat, basisindkomst uden modkrav i stedet for kontanthjælp, en kødløs dag om ugen, roadpricing, skat på naturressourcer i stedet for arbejde, en opsplitning af finanssektoren i mindre dele og stop for bankernes penge-skabelse via udlån.

Også partiets etablering og udvikling er „alternativ“ i form af en græsrodsagtig proces med workshops og dialoger om, hvad partiprogrammet skal indeholde.

Behov for et nyt parti?

„Er der behov for et nyt parti? I starten syntes jeg det ikke. Og jeg syntes egentlig at jeg havde taget min tørn“, siger Uffe Elbæk med en henvisning til sin fortid som leder af det århusianske kulturprojekt Frontløberne og rektor og grundlægger af Kaospiloterne.

At vi alligevel fik et parti skyldtes dels frustrationen over den politiske udvikling – „den nuværende regerings gøren og laden – offentlighedsloven, Edward Snowden og ikke mindst Bjarne Corydons retorik om konkurrencestaten“, dels de positive erfaringer fra [Under Radaren](#), som var et aktivistisk projekt Elbæk deltog i efter sin afgang som radikal kulturminister.

„Under Radaren var forløberen for Alternativet. Vi kiggede på alt det positive som skete derude. Hver dag highlightede vi en virksomhed, organisation eller person, som i lille skala gjorde noget af det, vi syntes regeringen burde gøre i stor skala.“

Og det, som regeringen burde gøre, er at sætte omstilling til et bæredygtigt samfund langt højere på dagsordenen.

„Folk vil jo gerne“, fortæller Rune Wingård: „Firs procent

af danskerne støtter op om energiforliget. De grønne dagsordener har jo folkelig forankring, som regeringen havde kunne udnytte, hvis den var gået mere progressivt til værks og f.eks. inviteret danskerne ind at diskutere, hvordan gør vi det her? Den forandringslyst, som var til stede, da regeringen trådte til, blev tabt på gulvet.“

„De radikale har faktisk et fedt bæredygtighedsprogram, lavet af deres hovedbestyrelse, men i praksis får bæredygtigheden meget tit en lavere prioritet i forhold til økonomisk vækst og konkurrenceevne. For os er bæredygtigheden det primære“, konstaterer Wingård.

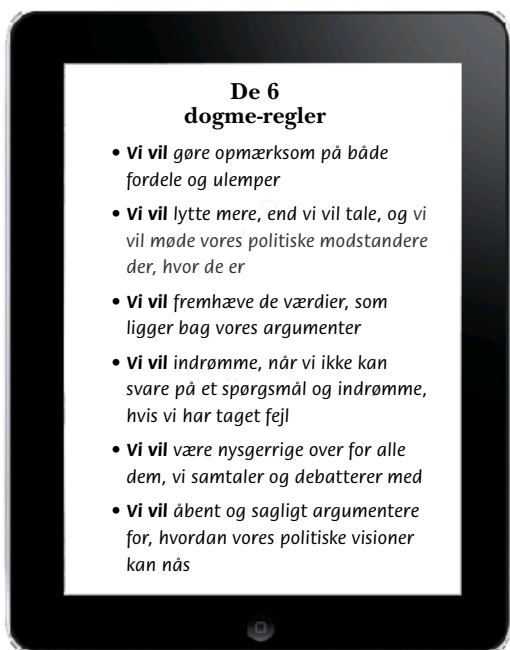
Det nye parti blev lanceret den 27. november 2013 og mødt med begejstring fra de få og skepsis fra de mange – hos nogen endog med stor skepsis: „Alternativet er den horeunge, som bliver skabt, når elitære radikale, projektmagere og klimakonsulenter parrer sig og tror, at man kan lave politik på en helt ny måde“, lød velkomsten fra Netavisen Pios redaktør, David Garby.

Men selvfølgelig kan man lave politik på en helt ny måde, mener de to spidskandidater, som har stillet op til interview med Nyt Fokus i Uffe Elbæks løsgængerkontor på Christiansborg. Blandt andet ved at pålægge sig selv seks debat-dogmeregler, som skal fremme en reel dialog om det politiske indhold og mindske mudderkastning og spin i den offentlige debat. En af de seks regler lyder: Vi vil lytte mere, end vi vil tale.

Hvor smart er det at give politiske modstandere ekstra taletid på den måde?

„Lige nøjagtigt den pind på dogmereglerne gad jeg godt diskutere en ekstra gang“, griner Uffe Elbæk. „Men ellers er jeg meget glad for de regler. Vi bruger dem jo også internt. Hvis man har set Borgen og kan huske Birgitte Nyborgs problemer med at holde sammen på alle mulige mennesker, der har deres egen agenda hver især, så har vi langt hen ad vejen undgået, at enkeltpersoner med en stærkt personlig agenda kunne dominere processen.“

Et andet element i en alternativ måde at lave politik på er

De 6 dogme-regler

- **Vi vil** gøre opmærksom på både fordele og ulemper
- **Vi vil** lytte mere, end vi vil tale, og vi vil møde vores politiske modstandere der, hvor de er
- **Vi vil** fremhæve de værdier, som ligger bag vores argumenter
- **Vi vil** indrømme, når vi ikke kan svare på et spørgsmål og indrømme, hvis vi har taget fejl
- **Vi vil** være nysgerrige over for alle dem, vi samtaler og debatterer med
- **Vi vil** åbent og sagligt argumentere for, hvordan vores politiske visioner kan nås

mere direkte demokrati. Alternativet mener, at Danmark bør lade sig inspirere af den borgerinddragelsesmodel, som Finland indførte for nyligt. Den giver mulighed for at konkrete forslag fra borgere bliver fremsat og behandlet i parlamentet, hvis mindst 50.000 vælgere støtter forslaget via internet og det finske svar på „NemID“.

„Vi ser en bevægelse i den retning mange steder i verden“, siger Rune Wingård. At der også herhjemme er brug for ekstra brobygning mellem vælgerne og de formelle demokratiske institutioner blev særlig tydeligt i forløbet omkring salget af DONG.

Rød-grøn, højre-venstre

Selv om Alternativet i givet fald vil pege på Helle Thorning-Schmidt som statsminister efter næste valg – „hvis det stadig er hende der sidder i stolen“ – ønsker partiet at hæve sig op over det politiske venstre-højre-spektrum.

„Når det handler om bæredygtighed, ligger vi jo tæt på Enhedslisten – og SF, nu de er trådt ud af regeringen – og der er potentielt gode samarbejdsmuligheder også langt ind i Socialdemokraterne, og for den sags skyld også de radikale... På en god dag“, siger Uffe Elbæk.

„Men vi adskiller os radikalt fra de radikale, når det gælder den neoliberalistiske økonomi, som vi er stærkt kritiske overfor. Vi ønsker simpelt hen en helt anden økonomisk model.“

„Med den økonomiske fordelingspolitik ligger vi også til venstre“, siger Wingård. „Neoliberalismen truer ikke alene økosystemet, men gør de fattige fattigere og de rige rigere. Vi har brug for et økonomisk system, som skaber større lighed.“

Alternativet vil bl.a. erstatte kontanthjælpen med en basisydelse uden modkrav og kontrolforanstaltninger: „Hvis man har tillid til folk og giver dem penge uden modkrav, men til gengæld med god support og vejledning, så er det ti gange mere motiverende end det fuldstændigt indholdsløse kontrolsystem, der er bygget op i dag.“ Kontrolsystemet er dyrt, og Alternativet hævder, at forslaget vil være en besparelse.

Spidskandidat Rune Wingård: Bæredygtighed bliver en vigtig konkurrenceparameter i fremtiden.

» *Vi har brug for et økonomisk system, som skaber større lighed*

„Der er empiri fra London, Canada og andre steder i verden, som viser, at folk plejer at leve op til tilliden. Selvfølgelig er der nogle smuttere indimellem, men det må man så tage med.“

„Når det gælder ambitionen om at få en langt stærkere iværksætterkultur i Danmark, så ligger vi et helt andet sted end SF og Enhedslisten. Og så adskiller vi os fra de fleste andre partier med vores ønske om et andet vækst- og succesbegreb og et opgør med hele den gængse opfattelse om, at et godt liv er koblet med materiel vækst og økonomisk rigdom.“

Nye målestokke, iværksættere og cirkulær økonomi

„BNP er en elendig målestok for livskvalitet“, fortsætter Rune Wingård. „Vi har brug for en masse forskellige indikatorer, f.eks. om folk er glade, trygge og føler sig hørt, størrelsen af vores økologiske fodaftryk, CO2 udledning osv.“

„Vi har ikke alle svarene endnu, men vi er i en mellemfase, hvor man går fra en måde at forstå verden på til en ny. Kald det en økologisk økonomi, en cirkulær økonomi – der er mange skoler, men det er klart, at vi skal gå fra at producere mere til at producere bedre. Der er brug for iværksættere der finder ud af at producere alt muligt ud af genbrugsmaterialer. De bukser du sidder i der, kan i princippet laves om til nye bukser otte-ti gange, men vi smider det bare ud! Det kræver opfindsomhed at finde ud af, hvordan det, der er affald for den ene, kan blive til ressourcer for en anden. Vi skal blive bedre til at reparere og til at producere, så det nye er langt mere holdbart.“

Spidskandidat Uffe Elbæk: Vi går ind for EU og vil arbejde sammen med alle de progressive forandringskræfter, der er i EU, når det handler om miljø og sociale krav.

I dag er det tit billigere at købe nyt. Hvordan skal det komme til at betale sig?

„Vi kan gøre som vi gjorde i 1970'erne, da stigende oliepriser førte til skrappe regler og krav i f.eks. bygningsreglementet“, svarer Rune Wingård. „Og en grøn skattereform, som flytter skat væk fra arbejde og over på ressourceforbruget, vil vride priserne, så det bedre kan betale sig at genanvende og reparere.“

Elbæk tilføjer: „Et eksempel i partiprogrammet er, at importvarer, som ikke lever op til de vedtagne bæredygtighedskrav, vil blive pålagt en told. På den måde kan de varer, som produceres under gode vilkår, være konkurrencedygtige herhjemme. Og det vil påvirke den globale scene: 'Hvis I vil sælge jeres varer her, så skal I leve op til de bæredygtighedskrav vi stiller her.' Selvfølgelig løber vi ind i et hav af komplikationer, men det er da for pokker os, de danske vælgere, der bestemmer, hvordan vi vil indrette vores samfund?!“

» Den forandringslyst, som var til stede, da regeringen trådte til, blev tabt på gulvet

Hvad med EU?

„Vi går ind for EU, fordi EU har den 'motorkapacitet' som skal til for at spille en global rolle“, svarer Uffe Elbæk. „Jeg ser masser af muligheder i det. Vi har kolleger i Europa, som tænker i lignende baner, f.eks. Feministisk Initiativ i Sverige og De Grønne. Vi vil arbejde sammen med alle de progressive forandringskræfter, der er i EU, når det handler om miljø og sociale krav. Men hvis man ikke kan få noget igennem på det niveau, så er det da et wildcard-scenario, at Danmark så må melde sig ud. Men der er vi slet ikke nu. Europa er skrøbelig nu, men man kunne lige så godt forestille sig, at vi ville have set en endnu større nationalisme og populisme, hvis ikke EU havde eksisteret.“

„EU har enormt brug for de gode eksempler“, fortsætter Rune Wingård, „og Danmark kan være foregangsland på det grønne område og udfordre den dagsorden, som ikke sætter det grønne højt. Vi skal gå forrest og vise at det godt kan lade sig gøre.“

Grøn skattereform

Med en grøn skattereform vil Alternativet lægge kursen helt om i forhold til de senere års lettelser af miljø- og selskabsskatter. Det behøver ikke at skade konkurrenceevnen, siger Wingård, og henviser til forskning fra bl.a. Mikael Skou Andersen, professor ved Aarhus Universitet.

„Nogle gange styrker det, fordi erhvervene presses i front og ender med at stå stærkere i den internationale konkurrence. Og bæredygtighed bliver en vigtig konkurrenceparameter i fremtiden.“

Også pensionskassernes investeringer kunne via skatten ledes i en bæredygtig retning ved at de slap for at betale skat på nogle investeringer, mens andre var skattepligtige.

„Der er mange muligheder for den type initiativer“, sup-

plerer Uffe Elbæk og nævner som andre mål for skatte-differentiering bl.a. at tage flere læringe ind og ansætte flere langtidsløse.

Ikke en socialistisk ideologi

Hvorfor skal man stemme på Alternativet i stedet for Enhedslisten?

„For det første fordi Enhedslisten har en socialistisk ideologi – det har vi ikke. Vi mener klart at private virksomheder også skal spille en rolle. Enhedslisten har sin manual, som omfatter f.eks. en større offentlig sektor og offentligt ejede virksomheder“, fortæller Uffe Elbæk. På lignende vis ser han også en ideologisk forskel til Liberal Alliance: „Liberal Alliance siger, at markedet skal løse det hele. Både Enhedslisten og Liberal Alliance har en systemforståelse, som er meget markant. Der trækker vi mere på erfaringerne fra andelsbevægelsen og højskolebevægelsen. Vi vil rumme nogle ting om lighed og samtidig tale til nogle borgerlige vælgere. Det er vigtigt for os at appellere meget bredt og samlende.“

„Vi ved godt, at vi kommer til at udfordre de gældende magtstrukturer. Samtidig udfordrer vi også mange positioner på venstrefløjens. Jeg har det rigtig godt med Enhedslisten herinde, og det er dem, jeg arbejder mest sammen med i Folketingssalen. Men da jeg læste læserkommentarerne til [Ejvind Larsens artikel](#) om Alternativet versus Enhedslisten, følte jeg mig smidt tilbage til venstrefløjens endeløse fraktionsdebatter om en eller anden detalje. Hold da lige op, altså! Har vi virkelig tid til det? Skal vi ikke bare komme i gang med samarbejdet på de områder, hvor vi er enige?„

Enhedslisten er en del af regeringens parlamentariske grundlag, sådan som I også gerne vil være. Burde Enhedslisten have væltet regeringen?

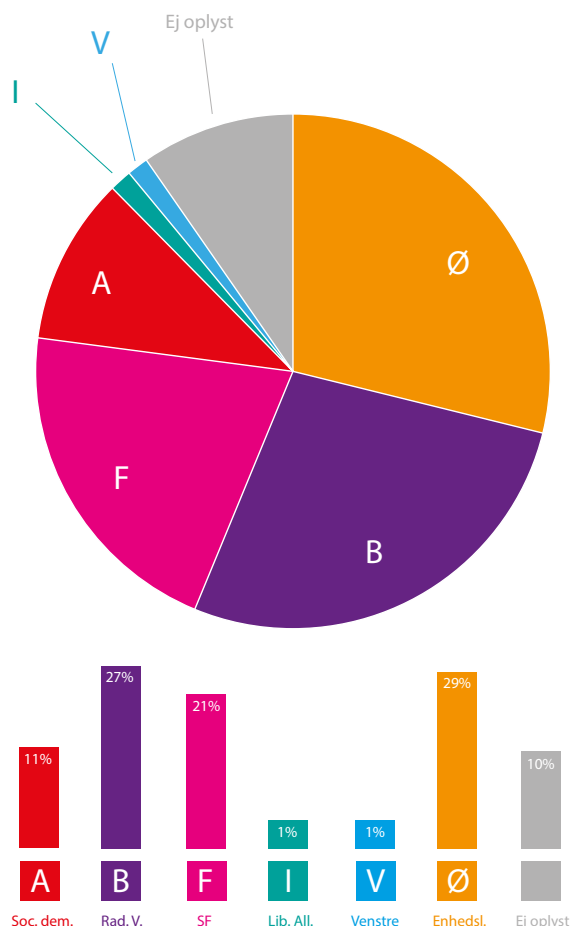
„Det er svært at give et principielt svar, for det er så pokkers kontekstafhængigt“, svarer Uffe Elbæk. „Jeg synes det ville være rigtig, rigtig ærgerligt for Danmark, hvis vi fik en ny borgerlig regering. Men omvendt synes jeg altså også, at det er ærgerligt, at vi efter ti år (med VK-regeringen, red.) fik en centrum-venstre regering, som nærmest var mere blå end de borgerlige. Hvorfor i alverden så stemme for en centrum-venstre regering, hvis den alligevel fører borgerlig politik? Det der mangler er måske en god forklaring, altså at Enhedslisten går ud med flere af mellemregningerne, så man bedre kan forstå overvejelserne.“

Kan I nå at stille op til næste Folketingsvalg?

„Den seriøse snubletråd er, om vi tids nok får alle vælgererklæringerne i hus. Vi er cirka halvvejs nu, så der er stadig brug for at folk skriver under via hjemmesiden. Men det er vigtigt at sige, at vi er i gang med et langsigtet projekt med et større perspektiv end at komme i Folketinget“, understreger Elbæk. „Feministisk Initiativ, som i maj fik et enkelt mandat valgt ind i Europa-Parlamentet og stillede op til Rigsdagen i Sverige, men uden at komme over spærregrensen, har været ti år undervejs! Så det er ikke noget der går stærkt. Alt det der er sket i de sidste ti måneder er skabt af frivillig arbejdskraft. Ingen har en krone på lommen. I det lys er det meget håbefuldt, at vi er nået så langt.“

„Der er noget i bevægelse. Der er mange, som søger en anden politisk kultur – hvad fanden vi skal gøre ved politiker-

» *Da jeg læste læserkommentarerne til Ejvind Larsens artikel om Alternativet versus Enhedslisten, følte jeg mig smidt tilbage til venstrefløjens endeløse fraktionsdebatter*

Tal fra Alternativets egen medlemsundersøgelse viser, at tre ud af fire af partiets medlemmer stemte på Enhedslisten, SF eller Radikale ved sidste Folketingsvalg.

leden, det manglende engagement og manglende bæredygtighed. Jeg siger ikke, at Alternativet kommer til at forløse den forandringsvilje og -lyst, men vi er i hvert fald et bud på det. Og alle, der har lyst til at bidrage, er velkomne!“

Nils Enrum er medlem af redaktionen af Nyt Fokus og lektor på Professionshøjskolen Metropol.

KAN ROSKILDE FESTIVAL GÅ FORAN?

Roskilde Festival bruger mange kræfter på bæredygtig omstilling, men deltagerdrevne processer kan betyde, at affaldsmængderne og forbruget af produkter med ekstrem kort levetid stiger. Det gælder f.eks. det ekstra forbrug, som opstår ved gæsternes egen iscenesættelse af festen eller når de rejser hjem uden deres ejendele. Er det muligt at flytte forbruget fra lineære til cirkulære materialestrømme?

Af Dan Boding-Jensen

En lineær materialestrøm er kendetegnet ved at kunder efterspørger produkter og serviceydelser, som virksomheder producerer af jomfruelige råvarer, som de derefter sælger til kunden, der efter brug smider det ud. Kort sagt: udvind, producer, forbrug og smid-væk. Herved tabes værdi i form af tabet af både et økonomisk og naturmæssigt potentiale. Typisk påføres samfundet det største tab gennem eksternaliteter som f.eks. forurening.

Virksomhederne kan på kort sigt opleve, at det er svært at omstille deres produktion i en mere bæredygtig retning eller de kan være uvidende om mulighederne. Dette til trods for at en omstilling ofte er mulig rent økonomisk, organisatorisk og teknisk – og i de fleste brancher har én eller flere allerede gjort det. Men størstedelen af virksomhederne indgår fortsat i helt eller delvist lineære materialestrømme.

Cirkulære materialestrømme opstår, når produkter og serviceydelser er designet til at intet går til spilde, når produktet er udtjent for den første

Artikelserie

Denne artikel indgår i en serie af artikler om grøn omstilling af festivaler med Roskilde Festival som omdrejningspunkt. Den seneste er bragt i Nyt Fokus nr. 1.

kunde. Det, som kunden ikke skal bruge længere, kan gå tilbage til producenten eller tilbage i naturen, uden at den tager skade og uden et tab af værdi.

Der er stor forskel på hvor nemt, eller måske mere retvisende hvor svært, det er at omstille for de enkelte virksomheder og brancher. Der vil formentlig være produkter og serviceydelser, som skal udgå helt, fordi de ikke kan omlægges til den cirkulære økonomi. Det er ikke svært at forestille sig, at de pågældende virksomheder ikke selv vil fremme arbejdet for en sådan udvikling. Det vil typisk kræve regulering, nye kundekrav eller øget konkurrence for at få disse virksomheder i gang med omstillingen eller få dem fjernet fra markedet.

Til fest med udstyret i orden

Festerne på campingområdet på Roskilde Festival har over de seneste 10-12 år udviklet sig til noget af et udstyrsstykke, som bl.a. indebærer et større indkøb af „festartikler“ med ekstremt kort levetid. Dette er i de senere år sat yderligere i system med etablering af Dream City, men på hele campingområdet inviterer forskellige grupper (lejr)

Dream City er gæsternes mulighed for at skabe og bygge deres eget sted på Roskilde Festival. Dream City er et brugerdrevet camping område med plads til ca. 4.000 gæster

Foto: Maltemorfar

af unge til temafester. Hver temafest kalder på en særlig udklædning eller lignende form for selviscenesættelse og gruppeidentitet.

Det er altså ikke længere nok at kigge forbi med en lille klump hash, en pibe og seks lunkne øl. Lejre med navne som Promilleservice, Camp Van Damme og Camp Orange er eksempler på nyere lejre, som medbringer store lydanlæg og scener til livemusik og trækker mange gæster til, når musikken spiller.

De tyske diskoteksbusser på Camping Øst var tilbage i 1990'erne et tidligt eksempel på den nye tendens. Der er dog den vigtige forskel, at gæsterne hos de tyske diskoteksbusser festede, som de var. De seneste års stigende forbrug skyldes især, at det ikke kun er lejrene, som bruger kræfter på at skabe rammerne, men i stigende grad også gæsterne selv. De møder op udklædte eller med diverse „festgrej“ indkøbt hos f.eks. Tigerbutikken, Søstrene Grene og tilsvarende butikker, som nu har deres egne filialer på selve campingområdet.

Josefine og Debbie

Mødet med Josefine og Debbie giver et indblik i, hvordan relativt unge gæster forstår deres egen adfærd, herunder deres indkøb og forbrug under festivallen. Her følger et uddrag af min snak med de to piger, som jeg mødte ved indgangen til Tigerbutikken på Camping Øst på dette års Roskilde Festival.

Hvad gik I herind efter?

„Herind? Bare et eller andet lort. Man køber bare et eller andet, som er sjovt at tage med rundt. Man køber ikke noget som er brugbart, noget som man vil tage med hjem. Man går ikke op i, om man har det dagen efter. Man regner i hvert fald ikke med det.“

Foto: Maltemorfar

» Cirkulære materialestrømme opstår, når produkter og serviceydelser er designet til at intet går til spilde, når produktet er udtjent...

Foto: Maltemorfar

Er der ikke noget, som man bliver glad for og tager med hjem eller?

„Altså hvis man vågner den sidste dag og har noget med hjem fra en fest, så tager man det med hjem som et minde, men det er ikke noget man går op i. Der er ikke noget man ville være ærgerlig over ikke at få med hjem.“

Er det meget hyggeligt at gå og købe tingene?

„Det er bare tidsfordriv, når man ikke længere kan holde til at være mere fuld om dagen. Det er sjovt at handle, fordi det er noget man glæder sig til at have på senere, fordi man tænker på, at det vil give en sjovere brandert. Vi har også købt praktiske ting – fordi ting forsvinder. Tandbørster og solbriller.“

Hvad kunne erstatte det, hvis man skulle lade være med at købe fjollede ting?

„Jeg tror ikke, at der er så meget andet, som kunne erstatte det, for til de fleste campfester er der et eller andet tema. Et fjollet tema, som trækker folk til, og så køber man jo lir til det, og så tager man til de fester, som har fede temaer.“

Fabiyan, Jakob og Magnus

Mødet med Fabiyan, Jakob og Magnus giver indblik i en anden tendens blandt gæsterne, som medvirker til at øge affaldsmængden og miljøbelastningen. Mange gæster vælger at efterlade en masse ejendele på campingpladsen for at lette hjemrejsen. Det er svært at vurdere, om udbud kom før efterspørgsel eller omvendt, men det er nu muligt at købe alt udstyr, måske undtaget tøj, til en pris, som gør at gæsterne har råd til at efterlade det. Også selv om en stor del kunne bruges igen, hvis ejerne ønskede det. Men det er svært at se, hvordan man skulle få gæsterne til at tage deres ejendele med hjem efter festivallen.

Det peger på, at løsningen i stedet skal findes ved at få dem til at vælge produkter, som passer ind i cirkulære materialestrømme, således at forbrug og smid-væk ikke behøver at udgøre andet end et økonomisk tab for den enkelte.

Fabiyan, Jakob og Magnus var egentlig bare på udkig efter noget vand, men faldt over en frisbee og en masse tape. Det var ting, som de godt kunne finde på at købe...

En frisbee, er det noget, som du skal have med hjem?

„Nej, det er bare til at lege med her.“

Hvad skulle der til, hvis du skulle tage din frisbee med hjem?

„Måske hvis det var noget med Roskilde på, et Roskilde logo.“

Er der identitet i Roskilde Festival som brand?

„Det er med til at definere, hvad for en type, man er...“

Det du har købt hjemme i Randers, tager du det med hjem?

„Nej det gør jeg ikke, det lader jeg stå her. Arh, måske teltet, det tror jeg at jeg tager med tilbage, fordi det er min mors. Det ville nok være bedst.“

Hvad med de der stole?

„De har kostet 40 kr. og man kan købe en ny så let. Man får ikke brugt dem derhjemme, der har man bedre stole. De er købt til formålet. Vi er trætte efter en lang og hård uge på festivallen, og så gider vi ikke at slæbe det hjem igen. F.eks. soveposen, den lader jeg ligge, selv om jeg godt kunne bruge den igen, fordi vi skal gå virkelig langt, så det magter man jo ikke. Jeg tror kun, at man tager tøjet med hjem.“

Jørgen

Jørgen, som til daglig har en isenkræmmerbutik i Roskilde by, har valgt at etablere en filial på campingområdet. Det er sket som en konsekvens af, at festivalen de seneste år har etableret supermarkeder på festivallens campingområde. Det har betydet, at færre festivalgæster tager turen ind til Roskilde centrum for at handle.

Jørgen sælger bl.a. campingstole til 60 kr., og han har meget bevidst valgt, hvad han selv opfatter som en relativ god kvalitet. Han fortæller, at han ikke ønsker at sælge produkter i „Harald skrald“ kvalitet. Men allerede onsdag lå der utallige ødelagte campingstole overalt på campingområdet.

Jørgen havde, da jeg mødte ham, kun fået fem reklamationer ud af et salg på 5.000 stole. Men det er formentlig udtryk for, at gæsterne ikke vender tilbage med deres defekte stole. En af Jørgens stole gik f.eks. i stykker få minutter efter at den var pakket ud. Det tyder på, at en langt bedre kvalitet er nødvendigt, hvis stolene som minimum skal holde hele festivalen. Det skal der selvfølgelig være kunder til, og ovenstående er derfor ikke ment som en kritik af Jørgen, der fremstod som en hæderlig købmand.

Lineære produkter fylder godt

Trods en gennemgang af varesortimentet i mere end ti forskellige boder på årets Roskilde Festival – herunder også festivallens egen bod med merchandise – blev der ikke fundet et eneste produkt, som med rimelighed kunne beskrives som en del af en ren cirkulær materialestrøm. Der var dog flere eksempler på produkter med elementer fra de cirkulære materialestrømme. Indsamling og omsmelting af aluminiumsdåser, eksempelvis.

På dette punkt adskiller Roskilde Festival sig dog ikke nævneværdigt fra det omgivende samfund. I praksis vil man altid opleve blandinger af yderpunkterne „rene lineære“ og „rene cirkulære“ materialestrømme.

Mange penge at tjene på samfunds niveau

Der er dog et stort samfundsøkonomisk potentiale i at omstille til en cirkulær økonomi. Det fremgår af rapportserien *Towards the Circular Economy* udgivet af den amerikanske tænketank *Ellen MacArthur Foundation*, som ser en cirkulær økonomi som rammen for omstillingen til en sund økonomisk udvikling. Ved at recirkulere 23 pct. af alle materialer i EU alene, ville der årligt spares skønsmæssigt 3,4 milliarder kr. Det er altså en rigtig god forretning at genbruge bygningsmaterialer, møbler, elektronik, biler osv. Ikke blot vil dette kunne skabe masser af jobs i forbindelse med forarbejdning, indsamling, sortering og genfabrikering, vi ville også lette presset på naturen og mindske vores udpining af jorden.

Bromerede flammehæmmere

Bromerede flammehæmmere kan tilsættes plast, skum og tekstiler for at forhindre brand i f.eks. computere og fjernsyn. De kan dog med tiden frigives og ophobes i miljøet og mistænkes for at være årsag til fosterskader og kræft. På globalt plan udgør bromerede flammehæmmere ca. 20 pct. af markedet for flammehæmmere. Bromerede flammehæmmere bliver oftest brugt i elektronik.

Design til genanvendelse

Der er en særlig miljømæssig udfordring i at genanvende produkter, som ikke er designet til genanvendelse. Et eksempel kunne være et brugt tv-kabinet i plast, som indsamles og sejles til Kina til omsmelting og efterfølgende produktion af nye produkter såsom badesandaler eller have-møbler. I dette eksempel bliver de oprindelige materialer og stoffer, f.eks. bromerede flammehæmmere, fortyndet ud i nye produkter, hvor man ikke forventer dem. De kan dermed udgøre en sundhedsrisiko for brugeren. Dertil kommer, at de miljøfremmede stoffer kan vandre videre ude i miljøet, når produkterne bortskaffes – f.eks. ved affaldsforbrænding på kraftvarmeværker, som er meget almindeligt i Danmark.

De bromerede flammehæmmere er et eksempel på, at det er problematisk at blande materialer fra de lineære strømme med de cirkulære materialestrømme. Læs mere om denne problemstilling i artiklen „Genanvendelse – ressourcebesparelse eller statsstøttet fortynding?“ af Henrik Wejdling i tidsskriftet *Miljøsk* nr. 28.

Roskilde festival bestemmer

Isenkræmmeren fra Roskilde, Jørgen, fortæller, at det er en forudsætning for at få lov til at sælge produkter på festivallen, at Roskilde Festival har godkendt hele varesortimentet. Jørgen har derfor, som ejerne af alle de øvrige boder, indleveret og fået godkendt beskrivelser af hans varesortiment flere måneder før selve festivallen. Der sælges således i princippet kun produkter på festivalområdet, som er godkendt af festivalen.

Det giver festivallen gode muligheder for at påvirke udbuddet yderligere og f.eks. stille krav om produkter af en bedre kvalitet, når det gælder produkter i den lineære materialestrøm. Det kan så være relevant at overveje, hvad god kvalitet mere præcist indebærer, hvis f.eks. stolene kun skal holde festivallen over og derefter nemt kunne genanvendes som rene materialer i nye produkter.

Roskilde Festival kan også begynde at kræve enkeltprodukter, og over tid hele sortimenter, som passer ind i de cirkulære materialestrømme. Det danske erhvervsliv elsker Roskilde Festival, og det giver mulighed for at indgå partnerskaber om udviklingen af produkter, som passer til gæsternes adfærd og forbrugsmønstre. Eksempelvis produkter, som er egnede til at have en ekstrem kort levetid eller som man har lyst til at tage med hjem og bruge igen og igen. Det er næppe en nem opgave og kan på kort sigt medføre, at en del af omsætningen flytter væk fra festivalens område.

Men det kan være besværet værd, hvis Roskilde Festival ønsker at tage yderligere ansvar for en grøn omstilling af forretningsmodellen, inklusive gæsternes positive som negative bidrag.

Dan Boding-Jensen er medlem af NOAHs Bestyrelse og har gennem mange år arbejdet professionelt inden for affaldsområdet.

» *Ved at recirkulere 23 pct. af alle materialer i EU alene, ville der årligt spares skønsmæssigt 3,4 milliarder kr.*

Nissen flytter med

„Først når produkterne bliver rene, bliver genanvendelsen det også. Når materialerne genanvendes, flytter nissen med. Alt det gift, edder og fordærv, producenterne i deres kretivitet popper i produkterne, popper usvigeligt op i affaldsstrømmen.“ Citat fra Henrik Wejdlings artikel i Miljøsk nr. 28.

Lejr opbygget af mange hundrede defekte campingstole

ENERGI SÆTTER GRÆNSER FOR ØKONOMISK VÆKST

For blot få år siden talte alle om stigende energipriser og behovet for hurtig omstilling til vedvarende energi. Siden da er der blevet ganske stille omkring disse spørgsmål. Hvor blev diskussionen af? Og skal vi fortsat bekymre os om energiknaphed og olien, som rinder ud?

Af Toke Haunstrup

I sommeren 2008 flød medierne over med historier om oliepriser, der steg med raket fart. Næsten dagligt var der reportager med bekymrede bilister fra landets benzinstationer, og økonomer frygtede, at de stigende priser skulle ramme økonomien. Olieprisernes himmelflugt var da også en vigtig del af baggrunden for den finansielle krise, som for alvor tog fart med Lehman Brothers' konkursbegæring i september samme år. Forinden nåede olieprisen at toppe med 147 dollar pr. tønde.

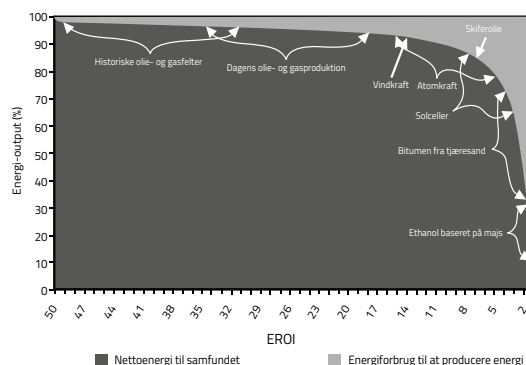
» ...forestillingen om at olieæraen var ved at rinde ud, syntes i det hele taget udbredt i tiden omkring 2008

For de fleste var det en stor overraskelse, at oliepriserne kunne stige så drastisk, som de gjorde i 2007-08. En gruppe forskere var dog ikke overraskede. De havde gennem mange år advaret om, at den globalt voksende olieudvinding snart ville toppe og derpå aftage, fordi de lettest tilgængelige olieforekomster ville være udtømt. Denne forudsete udvikling havde fået navnet „peak oil“, fordi kurven for olieproduktionen ligner en spids bjergtop. I kombination med en vækstøkonomi baseret på et stadigt stigende energiforbrug, ville dette resultere i kraftigt voksende oliepriser. Sådan lød analysen, og sådan gik det da også i 2008.

Det forventede peak oil udgjorde samtidig et vægtigt argument for omstilling til vedvarende energi, og forestillingen om at „olieæraen“ var ved at rinde ud, syntes i det hele taget

udbredt i tiden omkring 2008. De seneste 3-4 år har olieprisen imidlertid ligget nogenlunde stabilt omkring 100 dollar pr. tønde, og spørgsmålet om peak oil - og den deraf følgende nødvendighed af at stille om til vedvarende energi - er så godt som forsvundet fra den offentlige debat. Hvad er årsagen til dette? Og betyder det, at vi ikke længere skal

Figuren viser forholdet mellem, hvor meget energi, der kommer ud af energiproduktion (det mørkegrå område), og hvor meget energi, der går til at producere energien (det lysegrå område). Som det ses, falder energioverskuddet drastisk, når EROI når ned omkring de 10. Det stejle fald kaldes på engelsk „Net Energy Cliff“ („nettoenergi klippeskrænten“). Figuren viser, at faldet i energioverskuddet for et fald fra f.eks. 10 til 8 er langt alvorligere end et fald fra f.eks. 50 til 48.

Grafik: Udarbejdet på baggrund af figur i Jessica Lambert m.fl. „EROI of Global Energy Resources“ (2012)

Foto: Christopher Halloran / Shutterstock.com

Udsigten over et af de californiske felter med skiferolie, hvor oliepumperne – også kaldet „mosquitos“ på engelsk – henter olie op af jorden

Peak oil

Begrebet „peak oil“ henviser til en situation, hvor den globale olieproduktion vokser til et maksimum og derefter falder hurtigt igen. Den faktiske udvikling i olieproduktionen inden for de sidste 10-20 år antyder dog, at den globale produktion snarere flader ud på et højt niveau over en længere periode end at udvise et egentligt „peak“ med efterfølgende hurtigt fald.

bekymre os om olien, og de fossile brændstoffer generelt, som en begrænset ressource, der slipper op?

Skiferolie og skifergas

En af årsagerne til det vigende fokus på peak oil er de seneste års vækst i produktionen af såkaldt „ukonventionelle fossile brændstoffer“. Her er det især skifergas og skiferolie, som er fremherskende – ikke mindst i USA, hvor disse i et vist omfang har ændret spillereglerne og er udråbt til en „game changer“, der kan gøre USA uafhængig af import af udenlandsk olie og gas. Men også andre steder i verden er der fokus på mulighederne for at udvinde skifergas og -olie, eksempelvis herhjemme i Nordjylland og Nordsjælland.

Skiferolie og -gas udvindes fra felter, hvor olien og gassen er vanskeligere tilgængelig end i konventionelle felter. Takket være de stigende oliepriser og udviklingen af nye teknikker til at bore horisontalt og såkaldt hydraulisk frakturering („fracking“),

er det blevet mere attraktivt for producenterne at udvinde disse forekomster. USA dominerer den globale produktion af skifergas og -olie.

Blandt olieanalytikere er der store forventninger til potentialet for udvindingen af skifergas og -olie. Der er dog også skeptikere, som har advaret om, at de enorme investeringer i etableringen af nye felter udgør en investeringsboble, som kan briste ligesom tidligere investeringsbobler.

De seneste analyser viser faktisk tegn på, at udvindingen af gas eller olie fra den enkelte boring (brønd) aftager hurtigere end tilfældet er for konventionelle felter. I rapporten Drill, Baby, Drill fra 2013, når den amerikanske analytiker David Hughes frem til, at produktionen af skifergas aftager med 79-85 pct. efter tre års produktion. For skiferolie ser det endnu værre ud med et fald på 81-90 pct. efter blot to år.

Hertil kommer nylige nedskrivninger af de ellers så høje forventninger til reservernes størrelse. Således kunne Los Angeles Times den 20. maj i år berette, at den amerikanske Energy Information Administration (EIA) nedskrev sin tidligere vurdering af de eksisterende skiferolie-reserver i Monterey med hele 96%. Fra 15,4 milliarder tønder olie til blot 600 millioner tønder. Til sammenligning er det årlige, globale forbrug af olie på 32 milliarder tønder olie. Med den nye vurdering kan Monterey-reserven altså kun dække 8 dage af det globale olieforbrug.

» *EROI kan blive et nøglebegreb for at forstå udfordringerne for fremtidens økonomi og velstand*

Tidligere er det blevet vurderet, at Monterey-feltet udgjorde omkring to tredjedele af de samlede, teknisk tilgængelige skifer-oliereserver i USA. Ifølge lederen af EIA, Adam Sieminski, skyldes nedskrivningen „industriens vanskeligheder med at producere fra området“.

Kul på kedlerne – og klimaet

Fra et klimamæssigt perspektiv er det et lyspunkt, at de ellers meget omtalte reserver af skifergas og skiferolie ser ud til at være kraftigt overvurderede. Tilførslen af nye fossile brændstoffer er ikke just opskriften på at holde klimaændringerne og den globale temperaturstigning i ave. Man skal dog være forsigtig med at glæde sig for tidligt. Et kig på tallene for det globale energiforbrug viser nemlig, at dette fortsat vokser, og at den største vækst finder sted inden for kul. Det er dårlige nyheder for klimaet, da udledningen af drivhusgassen kuldioxid er væsentligt større fra kul end fra olie og naturgas.

Fra 2004 til 2013 voksede det globale energiforbrug med 20 pct., mens olieproduktionen over samme periode kun steg med knap 3 pct. På den baggrund konkluderer redaktøren af det amerikanske online magasin TerraJoules.us, Gregor Macdonald, at peak oil allerede er indtruffet: „Vi har allerede mistet adgangen til billig olie! Og nu er kul – ikke olie – klar til at overtage førerrollen som verdens primære energikilde.“

Noget tyder således på, at vi allerede har forladt epoken med billig olie i rigelige mængder – men uden den massive omstilling til vedvarende energi eller det egentlige sammenbrud i den internationale økonomi, som mange havde spået. I stedet har de stigende oliepriser ført til et øget forbrug af kul og udviklingen af nye teknikker til udvinding af ukonventionelle olie- og gasforekomster. Vedvarende energi har godt nok også udvist høje vækstrater, men dækker endnu kun omkring 11 pct. af den globale energiproduktion. Heraf udgør biomasse langt den største del.

Det koster energi at producere energi

I stedet for peak oil bør vi nok interessere os mere for den generelle udtømming af klodens fossile brændstoffer, og hvad dette på sigt vil indebære for økonomien.

I og med at vi fastholder et stort og fortsat stigende forbrug af fossile brændstoffer, vil udvindingen gradvist skifte til dårligere og dårligere forekomster. Den første olieudvinding for over 100 år siden fandt sted i felter, hvor man i næsten bogstavelig forstand blot skulle bore et hul i jorden for at få olien til at strømme. Men i takt med at de nemmest tilgængelige forekomster udtømmes, har olieindustrien måtte skifte til stadigt dårligere og svært tilgængelige kilder. Eksempelvis olieudvinding i de arktiske egne.

Hermed er det ikke kun blevet dyrere (og mere miljørisikabelt) at udvinde olie – det er også blevet meget mere energikrævende. Det kan lyde paradoksalt, men der bruges nu mere og mere energi på at producere energi. Dette energi-

forbrug går til udvinding, bearbejdning og raffinering mv. af f.eks. skiferolie. En udvikling, som på sigt kan få alvorlige konsekvenser for en vækstbaseret økonomi.

EROI

Det centrale begreb er her EROI, som står for „Energy Returned on Energy Invested“. EROI udtrykkes i et tal, som viser forholdet mellem, hvor meget energi, der udvindes fra en given energikilde, og hvor meget energi, der bruges på at udvinde denne mængde energi. EROI tager ikke højde for kvaliteten af den energi, der produceres eller forbruges (f. eks. om det er elektricitet eller olie), men udgør et groft mål, som kan sige noget om den generelle udviklingstendens i energiproduktionen.

Eksempelvis fortæller et EROI på 10, at hver gang man bruger 1 enhed på at udvinde energi, så kommer der 10 energienheder ud af processen. Jo større EROI, desto større overskud af energiproduktionen. Et EROI på 1 svarer til, at

der bruges lige så meget energi til udvinding, som der kommer ud af processen. Altså ikke noget nettooverskud.

EROI kan blive et nøglebegreb for at forstå udfordringerne for fremtidens økonomi og vel-

stand. EROI for udvindingen af fossile brændstoffer – især olie og naturgas – har nemlig siden starten af 1900-tallet været faldende i takt med at de nemmest tilgængelige ressourcer udtømmes. Hvor EROI for olie i starten af forrige århundrede lå helt oppe på omkring 100, er gennemsnittet nu nede på ca. 18, skriver den amerikanske finansanalytiker Roger Boyd i bogen *Energy and the Financial system* fra 2013. For skiferolie, tjæresand og olieudvinding på dybt hav ser det endnu værre ud. Her er tallene nede på 5 eller mindre.

EROI for kul varierer meget fra forekomst til forekomst, men skønnes af Boyd at ligge mellem 20 og 80, mens gennemsnittet for naturgas er omkring 10. For vedvarende energikilder er EROI generelt lav. F.eks. har solceller et EROI på 6-12 og biobrændstoffer 1-18. Dog skiller to former for vedvarende energi sig ud med relativt høje værdier: Vandkraft, som svinger mellem 12 og ca. 270, samt vindkraft på omkring 18.

På vej i en ny fælde?

Med faldende EROI vil en stadig større del af den udvundne energi blive brugt på at fremstille energi. Dermed vil prisen for energi vokse yderligere og en stadig større del af økonomien vil være relateret til energiproduktion alene. Det er som at fodre hunden med dens egen hale.

Den velstand, vi kender i dag, er opbygget i en tid med rigelig og billig fossil energi. Spørgsmålet er nu, om dette forbrugsniveau kan opretholdes med faldende EROI – end-sige øges, sådan som målet er i vækstøkonomien. Det spørgsmål har en gruppe forskere fra State University of New York undersøgt. I rapporten *EROI of Global Energy Resources* fra 2012, nåede de frem til, at et samfund med overskud til veludbygget uddannelse, sundhed og kunst forudsætter et gennemsnitlige EROI for energiproduktionen på mindst 10-14.

» ...der bruges nu mere og mere energi på at producere energi

Og allerede under de 14, vil det være vanskeligt at afsætte ressourcer til disse ting.

Dette er i sagens natur beregninger behæftet med betydelige usikkerheder. Men uanset hvor den nedre grænse helt præcist ligger, bidrager et faldende EROI til at underminere vækstøkonomien.

Roger Boyd konkluderer: „Mens vi ikke løber tør for fossile brændstoffer inden for den nærmeste fremtid, er vi ved at løbe tør for det billige stof (den billige olie/red.), som muliggjorde vores samfund, økonomier og finansielle systemer“. Noget, som især vil ramme lande afhængige af import af energi.

Er der en vej ud?

En måde at slippe ud af fælden kunne være at erstatte de fossile brændstoffer med vedvarende energi med tilstrækkeligt høje EROI-værdier – dvs. først og fremmest vand- og vindkraft. Potentialet for yderligere udbygning af vandkraft er dog begrænset, og at få vindkraft, som i dag udgør blot 1 pct. af den globale energiproduktion, til at udgøre en betydelig andel af energiforsyningen kræver gigantiske investeringer. Samtidig ville det også indebære et betydeligt ressourcetræk i form af eksempelvis metaller og sjældne jordarter såsom Neodymium, som bruges i generatorer til vindmøller.

Andre typer af vedvarende energi (f.eks. solceller) vil selvfølgelig også være en del af en løsningen i et fremtidigt energisystem baseret på 100 pct. vedvarende energi, men disse er generelt karakteriseret ved at have endnu lavere EROI end vind- og vandkraft.

Der er således intet der tyder på, at vi vil kunne skabe et energisystem med et tilnærmelsesvist lige så højt nettoenergioverskud som det, vi oplevede under „olieæraen“ i 1900-tallet. Flere peger derfor på, at vi må indrette vores økonomi på en måde, som ikke er baseret på vækst, og som derfor ikke forudsætter et stadigt voksende energiforbrug.

Et sådant „ligevægtssamfund“ indebærer en lang række udfordringer, som vil kræve nytænkning og kreativitet hos politikere, eksperter og befolkningen generelt. Det indebærer sandsynligvis, at vi må prioritere hårdt i forhold til, hvad vi bruger ressourcer og energi på. Altså et samfund og en økonomi, hvor der ikke ødsles med ressourcerne.

Spørgsmålet om energiens tilgængelighed, og hvad vi bruger energien til, er derfor fortsat højaktuel og en vigtig grund til at arbejde for bæredygtig omstilling. Men meget taler for at flytte fokus fra en frygt for, at olien rinder ud, til det forhold, at energioverskuddet (EROI) af klodens energiproduktion bliver stadigt mindre. Jo før vi får påbegyndt omstillingen til et samfund baseret på et lavt energiforbrug, desto bedre står vi rustet til frem-

tiden på en klode med begrænsede ressourcer. I den sammenhæng er ikke kun energien, men også tiden, en knap ressource.

Toke Haunstrup er seniorforsker ved Statens Byggeforskningsinstitut (Aalborg Universitet) og redaktør for Nyt Fokus.

» Vi må prioritere hårdt i forhold til, hvad vi bruger ressourcer og energi på

VÆR REALIST, KRÆV DET UMULIGE!

Kapitalismen og globaliseringen er i færd med at ødelægge vores planet, uden at det nuværende politiske system magter at forhindre det. Er løsningen at finde inden for det eksisterende system? Eller er 68-oprørets slagord „Vær realist, kræv det umulige!“ atter blevet aktuelt?

— Af Mathias Hein Jessen —

Soyez réalistes, demandez l'impossible! Sådan lød et af slagordene fra 68-oprøret, som igen er blevet utrolig relevant. For måske er det netop i dag, at det mest realistiske er at kræve det umulige. Vi lever i en tid, hvor kapitalismen og globaliseringen er kraftigt i gang med at ødelægge vores planet. Og det virker ikke til, at det eksisterende politiske system for alvor kan gøre noget for at adressere dette ud over at vedtage kvoter og resolutioner, der i bedste fald blot bremser klimaforandringerne en smule.

Den slovenske filosof Slavoj Žižek har flere gange bemærket, at det i dag er lettere at forestille sig en invasion fra rummet end et andet økonomisk system end kapitalismen. Det samme kan vi sige generelt om, hvordan vores politiske og økonomiske system fungerer. Det er svært, hvis ikke umuligt, at forestille sig noget andet end det bestående.

På den måde er vi i sandhed nået til „historiens afslutning“, som den amerikanske politolog Francis Fukuyama proklamerede det. Vi kan måske nok blive enige om, at der er visse problemer med, hvordan tingene fungerer, men ikke at der er brug for radikale ændringer for i fuldt omfang at gøre noget ved det. Foreslår man, at der er noget grundlæggende galt med det kapitalistiske system, eller at det repræsentative, nationale, liberale demokrati ikke kan håndtere de aktuelle problemer, kan man i værste fald blive anklaget for at være totalitær, og i bedste fald for at tænke utopisk og urealistisk.

Efter finanskrisen var der en spirende tro på, at der endelig var kommet et uigendriveligt bevis på uholdbarheden i systemet, ledsaget af protestbevægelser fra Grækenland og Occupy til Los Indignados og Democracia Real Ya! i Spanien. For ikke at nævne bevægelserne i Det Arabiske Forår. Der var tendenser i retning af en mere omfattende

mistillid til det bestående økonomiske og politiske system, men de grundlæggende forandringer udeblev. En væsentlig del af forklaringen på dette er, at der i den dominerende opfattelse af kapitalismen som det eneste realistiske økonomiske system og det liberale, nationale, repræsentative demokrati som den eneste rigtige styreform, ligger en implicit forståelse af, at kapitalismen kan fungere uden, eller med et minimum af, fattigdom og ulighed til glæde og fremskridt for alle. Og at det politiske system, på trods af sine mangler, er det mest hensigtsmæssige til at løse de politiske problemer, vi står over for. Spørgsmålet er imidlertid, hvor realistisk det egentlig er? Særligt i forhold til klimaforandringerne?

Hvem tænker realistisk?

Den tyske filosof G.W.F. Hegel skrev i 1808 et kort skrift med titlen „Hvem tænker abstrakt?“. Her brugte han et eksempel med en forbryder for at forklare, at det egentlig er dem, som vil forklare forbryderen ud fra dennes omstændigheder, opvækst, miljø, socioøkonomiske situation osv., som tænker konkret. Også selv om de almindeligvis bliver anklaget for at tænke abstrakt. Ifølge Hegel er det i virkeligheden dem, som kun tænker på den konkrete forbrydelse, som tænker abstrakt, netop fordi de abstraherer fra alle disse ting og bruger den abstrakte kategori „forbryder“ på den komplekse sag.

Den simple pointe er, at det måske er dem, som hævder at tænke konkret, som i virkeligheden tænker abstrakt, og omvendt. På samme måde kan man i vores kontekst her sige, at de, som hævder at være realister, i virkeligheden er dem, som er de urealistiske. Hvor realistisk er det, at vi kan fortsætte i det samme spor som hidtil?

Finanskrisen sætter stadig sine tydelige spor, sær-

Foto: David Shankbone (Creative Commons License)

Foto: Michael Fleshman (Creative Commons License)

» *Når det kommer til klimaforandringer, virker det mest realistisk at gøre det umulige...*

ligt i Sydeuropa, hvor arbejdsløsheden er enorm og hvor især unge mennesker har mistet troen på det politiske system. Et tydeligere eksempel er måske netop klimaet og den globale opvarmning. På et eller andet tidspunkt stopper mulighederne for at „vækste“ rent fysisk, i hvert fald i én forståelse af ordet vækst, og jordens ressourcer vil være udpint, hvis ikke vi lærer at leve og vokse på en anden og mere bæredygtig måde. Global opvarmning, øget vandstand, klimaforandringer og klimakatastrofer bliver i stigende grad en del af hverdagen, vel at mærke særligt for dem, som i forvejen ikke har meget.

Når det kommer til klimaforandringer, virker det mest realistisk at gøre det umulige, nemlig noget der rækker ud over de bestående politiske og økonomiske forhold. Det er urealistisk, at vi kan fortsætte i samme spor, for det vil føre til planetens undergang.

Alligevel sker der ikke noget (afgørende). Svaret er nemlig aldrig at prøve noget andet, men derimod at forsætte lige lidt længere i samme spor, måske med et par få justeringer. Alt andet er jo utopisk og urealistisk, får man at vide. Der er en grund til, at verden er indrettet som den er, netop fordi det er det mest fornuftige og realistiske. Vi må fortsætte med det samme, vi må følge de spilleregler og de strukturer, der allerede er, og indrette os efter dem. „Sådan er det jo“, som Margrethe Vestager så berømt sagde det. „Der er intet alternativ“, som en anden Margrethe, nemlig Thatcher, sagde det. Alle andre forslag er ukonkrete, flyvske, utopiske og urealistiske, lyder det.

Altid næsten

Som allerede antydnet bygger en sådan antagelse på en forestilling om, at det er muligt at korrigere det nuværende system inden for de realistiske rammer, så det kan fungere med et minimum af fattigdom og ulighed og uden voldsomme kriser – både økonomiske, personlige og klimamæssige. Og svaret på at undgå den fattigdom, ulighed og de kriser, vi ser i dag, er netop altid mere af det samme. Også selv om der i høj grad kan argumenteres for, at disse er resultatet af selvsamme system.

Dette indebærer en forestilling om det, den danske filosof Henrik Jøker Bjerre har kaldt et „altid-næsten“. Vi ved godt, at vores system skaber ulighed, elendighed og fattigdom, og vi vil gerne frem til en tilstand uden. Men for at komme

derhen må vi lige køre lidt videre med det samme system, som skaber mange af problemerne.

Denne logik bliver fremragende illustreret i sæson 3 og 4 af den amerikanske tv-serie *The Wire*, hvor vi følger politikerens Thomas „Tommy“ Carcetti's kamp for at blive borgmester i Baltimore. Carcetti er en idealist, som tror på, at han kan få stoppet den narkotika-kriminalitet, der hærger byen. Han er også klar over, at for virkelig at gøre noget ved problemerne, skal der ske grundlæggende og strukturelle forandringer i den måde politiet arbejder på. I stedet for at bruge ressourcerne på at arrestere sælgerne på gaden eller mellemændene, så må politiet lave grundigere efterforskninger for at ramme bagmændene og leverandørerne, såvel som generelt at ændre betingelserne for de fattige, stofmisbrugerne og alle dem, som ryger ud i den kriminelle løbebane. Dette kræver radikale ændringer i politiets arbejdsmetoder.

Problemet er bare, at når man flytter ressourcerne over på længevarende operationer og dermed væk fra gadeanholdelser, så stiger kriminaliteten på kort sigt i statistikkerne. Og det er naturligvis et kæmpe problem for politikerens Carcetti, der gik til valg på at bekæmpe kriminalitet og ønsker at blive genvalgt. Den idealistiske politiker er dermed tvunget til at se „realiteterne“ i øjnene og få statistikkerne til at se pæne ud, hvilket betyder, at man fortsætter med at gøre det man altid har gjort. For at kunne ændre afgørende ved tingene er Carcetti nødt til at blive genvalgt – og for at blive genvalgt, er han nødt til at gøre det man altid har gjort. Han bliver med andre ord nødt til at fortsætte med at gøre alt det, der ikke løser problemerne, for at kunne løse problemerne.

For at operere i det politiske system er man nødt til at handle realistisk og gøre det mulige. På den måde illustrerer „altid-næsten“ logikken vores aktuelle politiske og økonomiske problemer. Vi ved godt, at måden vi gør tingene på er uholdbar i det lange løb, men vi skal bare lige fortsætte lidt endnu for at løse problemerne, hvilket resulterer i, at intet bliver gjort. Men sådan er det jo, og der er åbenbart intet alternativ.

Det mest konkrete og det mest realistiske er at fortsætte i det samme spor, alt andet er urealistisk og utopisk, får vi at vide. Men spørgsmålet er, om det i vores givne situation ikke er et radikalt krav om noget andet, et radikalt krav om det umulige, der er det mest konkrete og det mest realistiske?

Mathias Hein Jessen er ph.d.-studerende ved Idéhistorie, Aarhus Universitet.

DEN POLITISKE FORBRUGER KAN IKKE LØFTE OPGAVEN

Den politiske forbruger skubbes i dag foran som løsningen på mange af de problemer, vi står over for. Men det er blot endnu en undskyldning for ikke at handle. I stedet skal vi sætte borgeren – ikke forbrugeren – i centrum for den politiske diskussion.

— Af Mickey Gjerris —

Vi ved det godt. Lidt på samme måde som vi ved, at vi skal dø. Det er ikke til at glemme, men man kan lukke øjnene for det hovedparten af tiden.

Vi ved det godt. Vi lever i samfundsstrukturer og med personlige vaner, der overskrider naturens kapacitet for at forny sig selv. Vi forbruger med forbløffende hast ressourcer, der ikke kommer igen. Vi udrydder og ødelægger arter og økosystemer for at få tilfredsstillet trivielle luksusbehov. Sådan er det bare.

Med jævne mellemrum bekymres vi og tænker med gru på den fremtid, som venter børn og børnebørn, hvis forskerne har ret og temperaturstigningerne løber løbsk. Det er bare ikke til at holde ud at leve i frygt og angst, så vi skubber det væk og tænder for X-Factor eller hvilke former for virkelighedsflugt, vi nu ynder at fortabe os i.

Megen snak, skuffende resultater

Det politiske system har forsøgt at nå frem til bindende aftaler på området siden 1987, hvor FN med den tidligere norske statsminister Gro Harlem Brundtland i spidsen satte bæredygtighedsbegrebet på den internationale dagsorden med rapporten *Vor fælles fremtid*. I 1992 mødtes verdens ledere i Rio de Janeiro for første gang for at få skabt en bæredygtig udvikling.

Her mere end 20 år og en lang række lignede topmøder senere, er man stadig ikke nået længere end til at være enige om, at der er et stort problem. De fleste husker nok de mildest talt skuffende resultater fra det meget omtalte klimatopmøde i København i 2009. Topmøderne både før og efter har dog ikke leveret mere og det eneste, som vi i dag står tilbage med, er en let klimakvalme over al den snak uden handling.

Men problemerne består og i de stunder, hvor vi ikke lukker øjnene for virkeligheden, er det svært ikke at overveje, hvor løsningen skal komme fra, når nu det politiske system – det demokratiske fællesskab – ikke kan levere varen.

En af de løsninger, som hyppigt bringes på banen, er forbrugeren. Hvis vi ikke kan tale os frem til fælles aftaler, der sikrer en mere bæredygtig udvikling, så kan de enkelte forbrugere måske løse problemerne ved at købe de rigtige varer og dermed udnytte markeds kræfterne til at ændre verden.

Den politiske forbruger er i dag det mantra, som politikere og erhvervsliv skubber foran sig, når problemerne bliver så synlige, at de ikke bare kan ignoreres. „Tag jer sammen“ kan man næsten høre dem sige. „Hvis det er så vigtigt, så løs problemet selv“. Og sådan er det fælles ansvar eroderet til at være den enkeltes problem, når vi står med dankortet i hånden og skal balancere kontobalancen og de mange ønsker og behov, som vi har.

Der er, for mig at se, mange grunde til at forholde sig skeptisk til det store fokus på den individuelle forbrugers ansvar. Jeg vil i det følgende prøve at vise hvorfor. Centralt i kritikken står, at ideen om den politiske forbruger i sidste ende kan ses som blot endnu en måde at lukke øjnene på.

Marked og demokrati

Vi lever i en markedsøkonomi. I teorien er det efterspørgslen, der bestemmer udbuddet på butikkernes hylder. Markedet er dog underlagt nogle begrænsninger med hensyn til produkter, produktionsmetoder og arbejdsvilkår. Man kan ikke sælge hash i kiosken, selvom der er et marked for det. Der er grænser for, hvad man kan byde produktionsdyrene i landbruget, selvom det kunne føre til billigere koteletter, og kassedamerne skal have fri en gang imellem.

Vi begrænser markedet på områder, hvor vi mener, at der er noget på spil, som er vigtigere, end at vi kan få så meget som muligt, så billigt som muligt. Det kan være væsentlige samfundsinteresser i forhold til f.eks. hvilke sprøjtemidler, som landmanden kan anvende, at beskytte folkesundheden i form af mærkning af cigaretter eller hensyn til særligt ud-

Foto: *Mars (Creative Commons Licence)

*» ... en hverdag der
giver mening og lyst til
at ånde*

satte grupper som i tilfældet med aldersgrænser for køb af alkohol. Vi trækker altså som fællesskab grænser for markedskræfterne.

Det mærkelige i den nuværende situation er, at vi ikke i større omfang gør det samme i forhold til den forbrugsadfærd, der har betydning for klimaet. Om jeg køber røde eller blå sokker, æble- eller pærejuice, giver det god mening at lade markedet regulere. Men hvad med de varer, som vi ved har stor indflydelse på f.eks. klimaet? Som eksempel vil jeg her bruge det daglige kød, hvis effekter på klima, ressourcer, natur og dyrevelfærd de fleste vil være enige i udgør væsentlige problemer.

Det daglige kød – og prisen for det

En lang række forskningsresultater viser, hvordan produktionen og forbruget af kød og andre animalske produkter har negative effekter. FN's klimapanel (IPCC) har påpeget, hvordan den animalske produktion er en af de største bidragydere til udledning af drivhusgasser i atmosfæren. Den animalske produktion lægger beslag på næsten to tredjedele af verdens landbrugsareal og store vandressourcer. Det koster mellem 5.000 og 20.000 liter vand at producere et kg oksekød.

Både land og vand er ressourcer, som allerede er under pres. De kommende klimaforandringer vil kun øge presset. Hertil kan så lægges den forurening af naturen som f.eks. sprøjtemidlerne til produktionen af det meget dyrefoder medfører. Endelig er den intensive husdyrproduktion præget af en lang række alvorlige velfærdsproblemer for dyrene. Grise kastreres uden bedøvelse, kyllinger får svedet hul i trædepuderne af at stå i deres egen afføring og færre og færre malkekøer kommer på græs. Blot for at nævne nogle få eksempler.

Internationale rapporter viser, at verdens kødforbrug vil vokse drastisk de kommende år. Der bliver flere mennesker i

verden og flere og flere af dem vil have økonomisk mulighed for at købe kød. Økologisk og klimamæssigt er kødproduktionen allerede en af de væsentligste årsager til de problemer, som vi står med. Fortsætter udviklingen som forudsagt af bl.a. FN's fødevareorganisation FAO, er det svært ikke at blive mere end bekymret.

Har man lyst til at læse om de dystre udsigter, kan man kigge i rapporten [Growing greenhouse gas emissions due to meat production](#) fra FN's Miljøprogram fra 2012 om kød og klima. En anden rapport er [Turn down the heat – Why a 4°C warmer world must be avoided](#) fra Verdensbanken fra samme år, som handler om de sandsynlige scenarier for klimaet, hvis vi ikke begynder at sænke udledningerne af drivhusgasser meget snart.

Den politiske forbruger som undskyldning?

Den politiske forbruger kan selvsagt ikke løse alle de problemer, som er ridset op her. Men hun kan vælge at sænke sit forbrug af animalske produkter. Købe mindre kød og spise mere grønt. Give sit lille bidrag til en bedre verden. Det sker bare ikke rigtig. Vi fortsætter ufortrødent med at komme det billigste kød i indkøbskurven. Den politiske forbruger synes ikke rigtigt at træde i karakter.

Det er nu heller ikke nemt at stå der i supermarkedet foran køledisken, hvor mange ting er med til at bestemme, hvad der ender i kurven. Økonomi spiller selvfølgelig en rolle for de fleste. Vaner, reklamer, bekvemmelighed, familiens ønsker, andre behov, der skal balanceres, usikkerhed om, hvorvidt mit lille bidrag overhovedet gør en forskel og usikkerhed om, hvad der egentlig er det mest bæredygtige at gøre er alle faktorer, der også spiller en rolle, når vi står som individuelle forbrugere og skal virkeliggøre vores etiske idealer gennem vores forbrug.

Påstanden her skal være, at når den politiske forbruger end ikke formår at træde i karakter på et område, hvor det er så tydeligt, at der er behov for ændrede forbrugsmønstre, så er

» *Kun en krise – virkelig eller indbildt – skaber reel forandring. Når krisen opstår, så afhænger de handlinger, der sættes i gang, af de ideer, som er til rådighed. Det, tror jeg, er vores grundlæggende opgave: at udvikle alternativer til den eksisterende politik, at holde dem i live og tilgængelige indtil det politisk umulige bliver det politisk uundgåelige.*

Milton Friedman, amerikansk økonom (1912-2006)

» *Det vanskelige ligger ikke i nye ideer, men i at slippe væk fra de gamle, som forgrener sig ud i hvert et hjørne af vores bevidsthed hos os, der er blevet opdraget, som de fleste er.*

John Maynard Keynes, engelsk økonom (1883-1946)

Bare rolig, der er masser af olie!

Don't Worry, There's Plenty of Oil lyder den sarkastiske titel på en [2½ minutters video](#) fra Post Carbon Institute om samme emne som dette nummers artikel „Energien sætter grænser for økonomisk vækst“. Post Carbon Institute (PCI) er en tænketank med det formål at fremme en omstilling til en mere robust, retfærdig og bæredygtig verden. [PCI's hjemmeside](#) rummer et hav af aktuel information om omstillingsrelaterede emner. PCI driver også internet-mediet [Resilience](#), som hver dag bringer omstillingsrelaterede nyheder, kommentarer og debatstof inden for fem temaer: energi, økonomi, miljø, samfund og fødevarer & vand.

Mere om peak oil

Hvis man i det hele taget er interesseret i spørgsmålet om peak oil og hvorvidt æraen med lettilgængelig olie er ved at rinde ud, findes der flere gode hjemmesider på internettet. En af disse er skabt af den amerikanske journalist og forfatter [Richard Heinberg](#), som gennem en lang årrække har fulgt debatten om peak oil tæt. På hans hjemmeside kan man finde nyhedsbrev Museletter og adskillige artikler og videoer om emnet. Heinberg beskæftiger sig også mere generelt med vækst, ressourceforbrug og økonomi set fra et væstkritisk perspektiv – bl.a. i bogen *The End of Growth* fra 2011, som kan anbefales.

Europas grønne partier

I dette nummer bringer vi et interview med „Alternativet“, som er et grønt parti, der ikke hedder noget med grønt eller miljø. „Alternativet“ er dog ikke alene om at være grøn. I Europa-Parlamentet er der to grønne grupperinger og i mange af Europas nationale parlamenter er der grønne medlemmer.

Her er links til nogle af dem:

[Miljöpartiet De Gröna](#) (Sverige)

[Feministisk Initiativ](#) (Sverige)

[Miljøpartiet De Grønne](#) (Norge)

[Grüne Partei](#) (Schweiz)

[Vihreät De Gröna](#) (Finland)

[De Groenen](#) (Holland)

[Europe Écologie les Verts](#) (Frankrig)

[Die Grüne](#) (Tyskland)

[Green Party](#) (England og Wales)

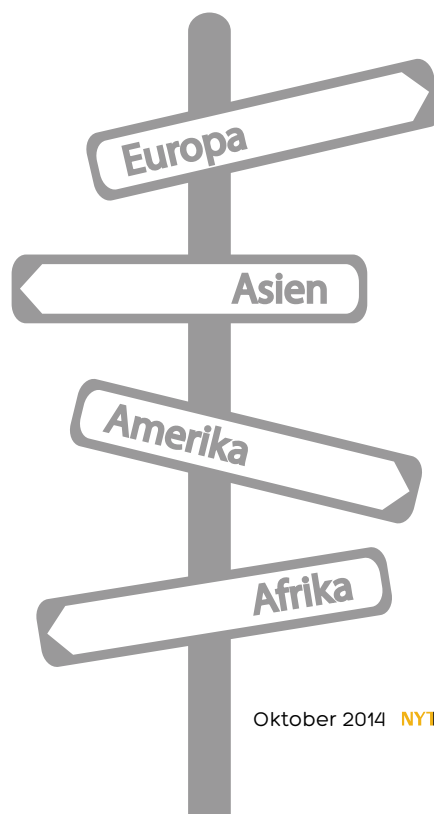
[Groen](#) (Belgien)

Nyhedsbrev om Lejres økologiske projekt

Hvis man efter at have læst artiklen i dette nummer er blevet interesseret i at følge med i det økologiske projekt i Lejre, så kan man abonnere på Lejres månedlige nyhedsbrev. Bestil det på mailadressen okologi@lejre.dk. Her kan man læse om udviklingen i det økologiske projekt, lokale arrangementer, konferencer, nye initiativer mm.

Uddannelse for bæredygtig udvikling

I år afsluttes FN's tiår for bæredygtig udvikling. Formålet med tiåret har været at understøtte en bedre forståelse af kompleksiteten af de globale udfordringer i forhold til bæredygtighed. Det er en global kampagne, som dog kun har fået begrænset opmærksomhed herhjemme. På dansk er imidlertid skabt den glimrende hjemmeside [UBUportalen – Uddannelse for Bæredygtig Udvikling](#), som giver en lettilgængelig indføring i emnet og opdateres med aktuelle nyheder og links. Her kan man f.eks. læse om danskernes store økologiske fodaftryk og hvordan EU-støtten til køer i Europa svarer til hvad halvdelen af klodens befolkning må leve for om dagen (2 dollars om dagen). Hjemmesiden udgives af den danske UNESCO Nationalkommission og henvender sig især til skole- og gymnasieelever, studerende og interesserede generelt.

➡➡ ANMELDELSER

LILLE BOG MED STORE AMBITIONER

Lene Andersens lille bog (17 cm gange 11 cm) med titlen „Globalt Gearskift“ kommer vidt omkring i et forrygende tempo. Verdenshistorien fra jægersamleralderen over stenalderen, bronzealderen, jernalderen, renæssancen til oplysningstiden og industrialalderen afhandles på 20 sider. Formålet er angiveligt at underbygge bogens hovedpåstand om, at vi står over for et „gearskifte“ til en historisk ny teknologisk og samfundsmæssig periode. Den nye periode kalder forfatteren for BINK-alderen: B for Bioteknologi, I for Informationsteknologi, N for Nanoteknologi og K for Konvergens.

Forfatterens hovedpointe er, at BINK-alderen indebærer et „gearskifte“ og kræver et nyt globalt „narrativ“. Forfatteren er meget glad for begrebet „narrativ“, som har en fremtrædende rolle i næsten alle bogens afsnit – dog uden at blive defineret.

I et kapitel på 30 sider fremlægger Lene Andersen tolv udfordringer, som BINK-alderen lægger op til. For eksempel nye roller for nationalstaten, markedet og storbyerne, samt problemer med voksende ulighed, økologisk kollaps og et globalt overskud af mænd i forhold til antallet af kvinder.

Optimistisk tone

I et efterfølgende kapitel gives ret detaljerede løsningsforslag på en del af disse udfordringer, under overskrifter som: En international retsorden, Menneskerettigheder på nettet, DNA-rettigeheder, Markedsandelsbeskatning, Grænser for lønforskelle, Skabelse af nye servicejobs og Arbejdernes internationale.

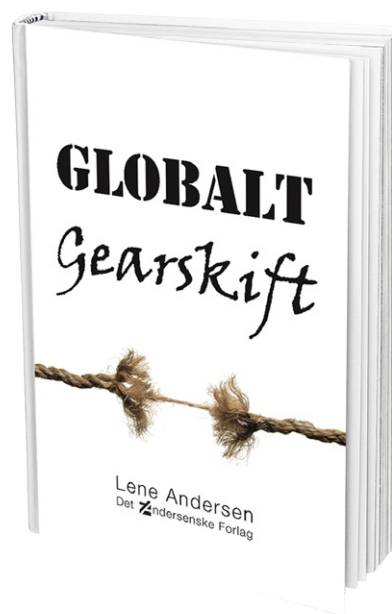
Bogen er karakteriseret af en optimistisk tone med hensyn til mulighederne for at løse de mange problemer, men det vil nok være svært for en del af læserne at dele denne optimisme, som kræver global konsensus om et globalt narrativ („fortælling“ eller „historie“). I min vurdering lykkes det heller ikke helt godt at dokumentere, at verden lige nu står over for et „gearskifte“ på grund af de nye teknologier. Den forventede teknologiske udvikling indebærer ikke nødvendigvis pludselige samfundsmæssige spring. Det er ikke overbevisende forklaret, hvori den store forskel fra de seneste 50 års teknologiske udvikling består.

Kapitlet med forslag til løsninger af de angivne udfordringer er temmelig ujævnt og stærkt varierende i detaljeringsgraden. Tilsvarende forslag har i en række tilfælde

været grundigere belyst i den faglige litteratur, mens enkelte (af de mest fantasifulde) nok må krediteres forfatteren selv. Det tyder på betydeligt vovemod hos forfatteren at kaste sig ud i beskrivelsen af så konkrete løsningsforslag, som er tilfældet i dette kapitel. Ud fra et fagligt synspunkt ville det dog have været en fordel, hvis forfatteren havde gjort mere ud af præcise henvisninger til tidligere forslag til løsning af de beskrevne udfordringer.

Sammenfattende mener jeg, at bogens optimistiske beskrivelse af mulighederne for at skabe en bedre verden kan være et positivt indspark i al den globale elendighed, vi oplever i disse år.

Af Niels I. Meyer, professor emeritus

**Lene Andersen:
Globalt gearskift**

143 sider.

Vejl. pris: 149 kr.

Det Andersenske Forlag, 2014.

ØKONOMI OG MENNESKESYN

Ved Wall Street i New York står en voldsom bronzeskulptur af en rasende tyr i angrebsposition. Et symbol på det finansielle marked. Hvorfor har man valgt et irrationelt og farligt dyr som symbol for markederne? Det spørgsmål stiller den tjekkiske økonom, Tomas Sedlacek, i sin bestseller „Economics of Good and Evil“. Han tolker de store myter med en økonoms briller for at søge rødderne til menneskesynet i moderne økonomi.

At mennesker altid handler selvisk med henblik på størst muligt udbytte er en grundantagelse i mange økonomiske modeller og næsten en økonomisk naturlov. En anden er „Markedets usynlige hånd“, der skaber samfundsgavn ud af de enkelte menneskers selviske handlinger. Den onde tyr bliver ved hjælp af de frie markeds kræfter omdannet til et gode for samfundet. Disse ideer tilskrives normalt Adam Smith (1723-90), men Tomas Sedlacek sporer oprindelsen helt tilbage til et 4000 år gammelt epos om Gilgamesh, som tæmmer det dyrisk onde i skikkelse af en vildmand, der til slut bliver til gavn for det civiliserede samfund.

Sedlacek forfølger diskussionen om det onde og det gode videre op gennem historien. I begyndelsen af 1700-tallet skrev Bernard Mandeville en fabel om et bisamfund, som trives med snyd, bedrag og korrupsion, men uddør, da bierne beslutter sig for at være gode og ærlige. Hans konklusion: Personlige laster er nødvendige for det gode samfund. I Det nye Testaments legende om ukrudtet i hvedemarken siges det, at det onde er en uadskillelig del af det gode.

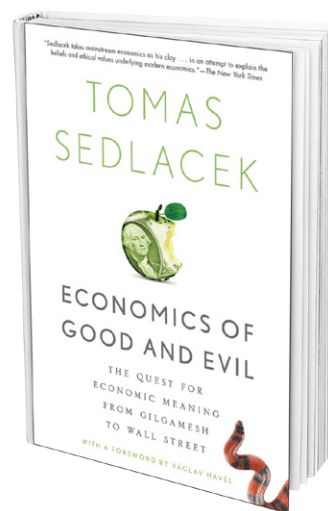
Tomas Sedlacek kritiserer mainstream økonomien for en alt for snæver opfattelse af mennesket som et væsen, der rationelt overvejer enhver handling med henblik på egen fordel. Den opfattelse af mennesket letter den matematiske formulering af økonomiske modeller, som har stor indflydelse på den økonomiske politik. Men hvad nu hvis modellerne hviler på et forkert grundlag? Hvis det ikke er ligegyldigt for økonomien, at mennesker elsker, hader, kan være uselviske og give gaver, at de mest værdifulde ting i tilværelsen ikke har nogen pris og ikke kan købes? Sedlacek argumenterer for at inddrage de humane videnskaber i den økonomiske videnskab og at mindske matematikkens rolle.

Bogen favner bredt i rum og tid og kulturer. Den analyserer temaerne gennem historiens store myter, litteratur og film. Markedets usynlige hånd er kun et blandt mange temaer i bogen, som er væsentlige for omstillingsdebatten. Et andet

handler om grådighed og menneskets umættelige begær efter at forbruge. Et tredje om arbejdet som forbandelse eller velsignelse, lige fra Aristoteles' holdning, at arbejde var spild af menneskers tid, til nutidens krav om at arbejde stadig mere. Også begreberne om fremskridt og ubegrænset økonomisk vækst har rødder langt tilbage.

Tomas Sedlacek har nytænkende og med viden inden for mange fagområder kritisk analyseret grundlaget for den økonomiske videnskab, hvis udøvere er blevet nutidens profeter og ledere. Bogen fascinerer og kan også ægge til modsigelse. Den bidrager med en ny vinkel til debatten om økonomiens rolle i samfundet.

Af Sussanne Blegaa, redaktionen

Tomas Sedlacek: Economics of good and evil

- The quest for Economic Meaning from
Gilgamesh to Wall Street

361 sider.

Vejl. pris: 12,99 pund

Oxford University Press, 2011

➡➡ NYT OM NOAH

VERDENS LANDBRUGS-UDVIKLING HAR BRUG FOR ET PARADIGMESKIFT

I sensommeren fik en række skelsættende studier og rapporter fra FN om verdens landbrugs- og fødevarerproduktion opmærksomhed i medierne. Flere projekter har de seneste år dokumenteret, at tidligere antagelser om det konventionelle landbrugs fortrin ikke længere er gangbar mønt. Det er derimod de økologiske dyrkningsmetoder, som skal brødføde den voksende verdensbefolkning. Disse konklusioner kan bl.a. læses i FN-rapporten [Wake up before it is too late](#).

Et af nøglebudskaberne fra FN's organisation for handel og udvikling (UNCTAD) lyder, at der er brug for et paradigmeskifte i landbrugsudviklingen. Dette indebærer et markant skift fra det konventionelle landbrugs dyrkning af monokultur og intense brug af kunstgødning og sprøjtegifte til bæredygtige og vedvarende produktionssystemer, som tilmed vil forbedre udbyttet betydeligt i de små landbrug.

Friends of the Earth International (FoEI), som NOAH er en del af, har netop afholdt møde for medlemslandene i Sri Lanka. Her var det nødvendige systemskifte i landbrugsudviklingen også på dagsordenen. FoEI's arbejde med landbrug og fødevarer følges ad med kampen for civile rettigheder, da investeringer i og opbakning til de små landbrug er afgørende for lokalsamfundenes suverænitet og sikkerhed.

Med sine omkring 5.000 lokale miljøgrupper, arbejder FoEI for at lægge pres på beslutningstagerne for at stoppe den udstrakte støtte til det industrielle landbrug, hvor udbyttet ofte ikke tilfalder lokalsamfundet. Længe har den herskende politiske diskurs for investeringer været den såkaldte „Verdensbank-model“; dvs. hvad der er godt for industrien, er godt for landet. Særligt i Afrika og Sydamerika kæmper lokalgrupperne for at gøre op med denne model og stoppe deres regeringer i at sælge landbrugsjord til multinationale selskaber.

I de lokale grupper blomstrer flere og flere initiativer til at styrke lokalsamfundene i deres suverænitet og rettigheder. Aktiviteterne omfatter støtte til opbevaring af såsæd og udvikling af de økologiske dyrkningsmetoder, lokal og urban økologisk fødevarerproduktion (f.eks. byhaver) og hjælp

til at sætte forbrugerne i kontakt med producenterne. En lokalgruppe i San Jose, Costa Rica, har bl.a. åbnet et distributionscenter, hvor småbønderne kan opbevare oprindelige kornsorter og videresælge deres produkter til lokalbefolkningen. Projektet bygger på ideen om at en lokalbaseret og solidarisk økonomi kan udgøre en modstand mod det frie marked og sikre fødevarer-suverænitet og civile rettigheder. Man kan på internettet se en video om projektet, som hedder [La Troja](#).

Christina Lykke Rasmussen, Nyt Fokus

NOAH DELTAGER I PROJEKT »FÆLLES ENERGI«

Friends of the Earth Europe (FoEE), som NOAH er en del af, deltager i projektet „Community Power“. NOAH Energi og Klima deltager i projektet under navnet „Fælles Energi“. Projektet får delvis økonomisk støtte fra EU frem til april 2016.

Fælles Energi skal medvirke til, at omstillingen til 100 pct. vedvarende energi bliver baseret på produktion af vedvarende energi fra lokale fællesejede energianlæg. Det kan være anlæg ejet af kommuner, lokale forbrugerejede forsyningselskaber, lokale fonde eller lokale andelsselskaber.

Der skal ske en politisk kursændring, hvis fremtidens energiforsyning i Danmark, i EU og globalt ikke skal ende med at blive ejet af store selskaber alene og uden forbrugernes demokratiske indflydelse. De lovgivningsmæssige rammer skal ændres for at skabe bedre betingelser for fælles lokalbaseret ejerskab af fremtidens vedvarende energianlæg.

I projektet arbejder vi også for fælles lokale energispareprojekter og anlæg ejet af forbrugere til dækning af deres eget energiforbrug.

Læs mere på hjemmesiden for [Community Power](#).

Henning Bo Madsen, NOAH Energi og Klima

Foto: Søren Osgod

NOAH MED I KAMPAGNE MOD NY HANDELSAFTALE

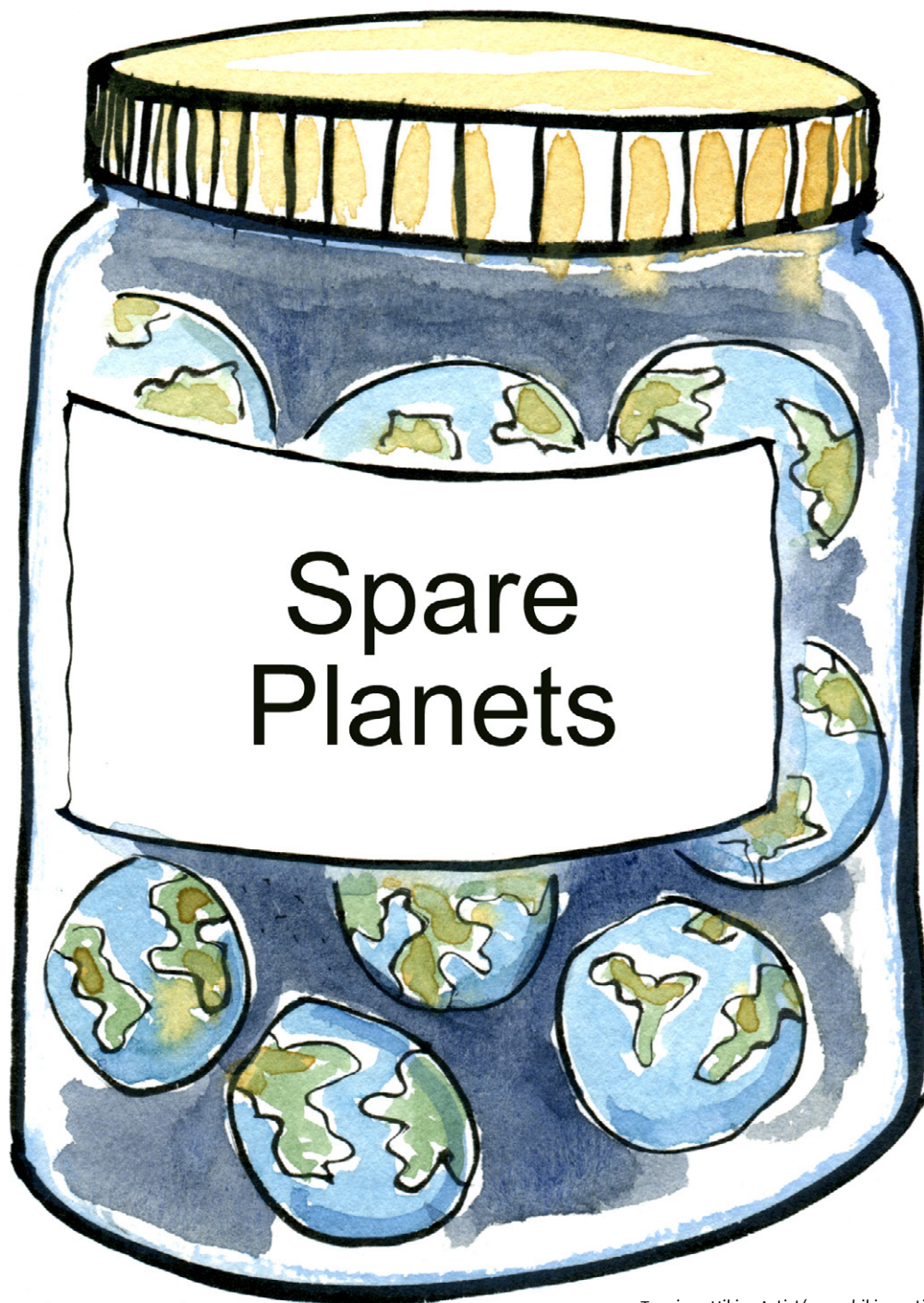
Forhandlingerne mellem EU og USA om en ny transatlantisk handelsaftale kaldet TTIP (Transatlantic Trade and Investment Partnership) kan få store konsekvenser for miljø, demokrati og forbrugersikkerhed. Modstanden mod TTIP vokser i Europa, men i Danmark har der hidtil ikke været megen mediedækning af forhandlingerne.

NOAH Handel og Miljø arbejder for at oplyse danskerne om risiciene ved TTIP. I september fik vi f.eks. besøg af en 12 meter høj „trojansk hest“, som med henvisning til den gamle græske myte symboliserede TTIP: Aftalen bliver præsenteret som en gave til befolkningen, men den rummer mange skjulte farer. Eventen var en del af „The Trojan Horse Tour“, der arrangeres af Friends of the Earth Europe (FoEE) i flere europæiske byer.

NOAH bakker også op om „The European Citizen Initiative“ (ECI), hvis mål er at indsamle en million underskrifter mod TTIP. Dermed får vi mulighed for at annullere Europa-Kommissionens mandat til at forhandle videre. På nuværende tidspunkt har ikke mindre end 156 europæiske NGO'er tilsluttet sig kampagnen.

Læs mere på [NOAHs hjemmeside](#).

Louise Meisner, NOAH Handel og Miljø

Tegning: HikingArtist(www.hikingartist.com)